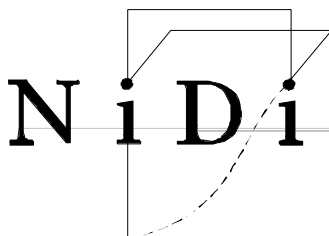

Schatting individuele verdeling joodse tegoeden

Rapport in opdracht van het Centraal Joods Overleg

Evert van Imhoff en Hanna van Solinge

Archief Philip Staal

Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI)
Lange Houtstraat 19, Postbus 11650, 2502 AR Den Haag
Telefoon 070-3565200, telefax 070-3647187

Email imhoff@nidi.nl / solinge@nidi.nl

Definitieve versie, 21 september 2000

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	ii
Voorwoord	1
1. Inleiding	3
2. Gegevensbronnen en definities	4
3. Overzicht van de methode.....	6
4. Van 1966 naar 1945	6
5. Van 1941 naar 1945	8
6. Confrontatie halachische joden 1941 en 1966	12
7. Van 8 mei 1945 naar 1 januari 1946	15
8. Uitsplitsing leeftijdsverdeling in drie categorieën rechthebbenden	15
9. Samenvattend schema	19
10. Van 1945 naar 2000	19
11. Het bepalen van het aantal porties	24
12. Basisschatting.....	25
13. Gevoeligheidsanalyse.....	27
14. Samenvatting onzekerheidsanalyse.....	30
Literatuur.....	31
Bijlage 1: Schatting op basis van het ‘Sociaal-demografisch onderzoek onder de joden in Nederland’	32
Bijlage 2: Reconstructie 1941-1945 door het NIOD.....	35
Bijlage 3: Schatting percentages halachische joden 1941.....	36

Samenvatting

Doelstelling van het onderzoek

In het voorjaar van 2000 zijn omvangrijke geldbedragen beschikbaar gesteld in verband met de roof van joodse eigendommen tijdens de tweede wereldoorlog en de tekortkomingen in het rechtsherstel daarna. Het leeuwendeel van dit bedrag wordt verdeeld onder individuele personen. De exacte criteria voor de verdeling van deze gelden zijn vastgelegd in het eindrapport van de werkgroep ‘Verdeling Joodse Tegoeden’, ingesteld door drie organisaties: het Centraal Joods Overleg, het Platform Israël en het Adviescollege Restitutie en Verdeling. De voorstellen van de werkgroep zijn door de drie genoemde organisaties overgenomen.

De verdeling van de joodse tegoeden dient, zo menen betrokken partijen, zo spoedig mogelijk te beginnen. Daarbij is het van belang dat er zo spoedig mogelijk ook een eerste daadwerkelijke betaling kan worden gedaan. Om de hoogte van deze eerste betaling te kunnen vaststellen, is het nodig dat er een redelijke schatting bestaat van het totale aantal uit te keren porties. Om deze reden heeft het Centraal Joods Overleg (CJO) begin juli opdracht gegeven aan het NIDI om zo’n schatting te maken. *Gegeven* de verdelingscriteria van de werkgroep ‘Verdeling Joodse Tegoeden’, heeft het NIDI berekend hoe groot ongeveer het aantal porties is waarin het individueel uit te keren bedrag moet worden verdeeld indien alle rechthebbenden ook daadwerkelijk hun portie aanvragen.

Wij hebben het schrijven van dit rapport als een zware taak ervaren. Niet alleen ‘zwaar’ omdat het een ingewikkeld karwei was, maar bovenal ‘zwaar’ in emotionele zin. Het bestuderen van statistieken uit 1941, het nauwkeurig moeten onderscheiden van sub-categorieën, het doorwerken van de buitengewoon indrukwekkende publicatie ‘In Memoriam / L’Zecher’ (Sdu, 1995; bevattende de namen van vrijwel alle in de vernietigingskampen omgebrachte, vanuit Nederland gedeporteerde joden), en het opstellen van demografische reconstructies deed ons voortdurend in alle hevigheid beseffen welk onbeschrijflijk lot de joodse gemeenschap tijdens de Nazi-jaren heeft getroffen.

Begrippen

Conform het definitieve voorstel van de werkgroep ‘Verdeling Joodse Tegoeden’ wordt het totale individueel te verdelen bedrag verdeeld onder ‘rechthebbenden’ of, indien een rechthebbende is overleden, hun ‘plaatsvervangers’. Rechthebbenden zijn personen met een joodse achtergrond die tijdens de tweede wereldoorlog vanuit Nederland direct dan wel indirect beroofd zijn. Daarbij gaat men er in het verdelingsvoorstel van uit dat personen die daadwerkelijk als jood vervolgd werden per definitie beroofd zijn, doch dat daarnaast ook andere groepen met een joodse achtergrond - in verschillende mate - materiële gevolgen hebben ondervonden voortvloeiende uit de vervolging van joden.

Bovenstaande uitgangspunten hebben geleid tot de volgende operationalisering van het begrip ‘rechthebbende’: rechthebbenden zijn personen die:

- ten minste één volledig joodse ouder hebben (dat wil zeggen: twee joodse grootouders aan de kant van de desbetreffende ouder);
- vóór 8 mei 1945 zijn geboren en op 8 mei 1945 nog in leven waren;
- tussen 10 mei 1940 en 8 mei 1945 enige tijd in Nederland woonachtig zijn geweest.

Elke rechthebbende ontvangt één ‘portie’. Als een rechthebbende inmiddels is overleden, gaat de portie naar zijn/haar in leven zijnde kinderen en/of de eventueel in leven zijnde partner. Echter, het aantal porties is gemaximeerd tot één portie per persoon. Het totale aantal porties is dus gelijk aan het aantal oorspronkelijke rechthebbenden, verminderd met:

- na 8 mei 1945 overleden rechthebbenden zonder levende kinderen/partner;
- na 8 mei 1945 overleden rechthebbenden met levende kinderen/partner die zelf ook rechthebbend zijn;
- 50% van het aantal overleden rechthebbenden met precies één kind-plaatsvervanger uit een huwelijk met een eveneens overleden rechthebbende.

Om deze aantallen te kunnen schatten, is informatie nodig over: het aantal oorspronkelijke rechthebbenden (startpopulatie), naar leeftijd en geslacht; huwelijksluiting en kindertal van de rechthebbenden; sterfte van rechthebbenden en hun kinderen/partner. De omvang en samenstelling van de startpopulatie is veruit het belangrijkste. Om deze startpopulatie te kunnen reconstrueren zijn gegevens uit verschillende bronnen met elkaar gecombineerd. Daarbij is het van groot belang om rekening te houden met de verschillende definities van ‘joods’ zijn. Naast de definitie uit het verdelingsvoorstel zijn vooral van belang:

- de halachische (joods wettelijke) definitie: personen geboren uit een joodse moeder, voor zover niet overgegaan tot een niet-joods geloof, plus personen die expliciet tot het joodse geloof zijn overgegaan;
- de definitie van de Duitsers, gehanteerd bij de registratie van de joden in 1941 die de basis vormde voor de deportatie en moord in de jaren 1941-1945. De Duitse definitie maakt gebruik van het aantal joodse grootouders, lidmaatschap van een joods kerkgenootschap, en het joods zijn van de eventuele huwelijkspartner. Voor ons doel zijn de volgende categorieën binnen de Duitse definitie van belang:
 - ‘halfjoden’: twee joodse grootouders en niet lid van een joods kerkgenootschap en niet met een joodse partner gehuwd;
 - ‘voljoden’: drie of vier joodse grootouders; of twee joodse grootouders en lid van een joods kerkgenootschap; of twee joodse grootouders en gehuwd met een joodse partner;
 - binnen de ‘voljoden’ worden onderscheiden: gemengd gehuwden (‘voljoden’ gehuwd met een niet-joodse partner) en ‘overige voljoden’.

Het onderscheid tussen deze drie ‘Duitse’ categorieën is om twee redenen van groot belang:

- reconstructie van 1941 naar 1945: de ‘overige voljoden’ werden systematisch gedeporteerd en vermoord, de twee andere groepen niet (voor het begrip ‘rechthebbende’ is weliswaar het criterium ‘roof en/of vervolging richtinggevend, maar voor de kansen om de oorlog te overleven is uitsluitend het criterium ‘vervolging’ van belang);
- vooruitrekening van 1945 naar het heden: vóór de bevrijding geboren en thans nog levende kinderen van de ‘halfjoden’ zijn zelf niet rechthebbend en kunnen dus wél als plaatsvervanger optreden, terwijl die kinderen van de ‘voljoden’ zelf wél rechthebbend zijn en dus níet als plaatsvervanger kunnen optreden.

Reconstructie van 1941 naar 1945

Op grond van de door de Duitsers in 1941 uitgevoerde registratie is de omvang en samenstelling van de joodse bevolkingsgroep per 1 oktober 1941 vrij nauwkeurig bekend. Er waren toen circa 156.000 potentiële rechthebbenden ('halfjoden' plus 'voljoden'). Tussen 1941 en 1945 is hun aantal met naar schatting 106.000 verminderd, met name door moord in de vernietigingskampen. Een door deskundigen van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) gemaakte cijferopstelling, laat zien dat op 8 mei 1945 het aantal rechthebbenden 49.652 bedroeg: 14.545 'halfjoden', 8.500 'gemengd gehuwden', 26.607 'overige voljoden'.

Ter controle van deze aantallen, en ook om de leeftijdsverdeling te kunnen schatten, is gebruik gemaakt van een telling van het aantal halachische joden in Nederland per 1 januari 1966. Met een demografisch model is deze populatie teruggerekend naar 1 januari 1946. Deze terugrekening levert 34.379 halachische joden per eind 1945 op, terwijl de reconstructie vanuit 1941 een aantal van 36.560 halachische joden geeft. Dit relatief kleine verschil kan grotendeels worden toegeschreven aan een onderschatting van de telling van 1966.

Samenstelling 1945

De terugrekening vanuit 1966 geeft de populatie 1945 naar leeftijd en geslacht voor de halachische joden. Deze verdeling is gecorrigeerd en omgerekend tot een populatie 1945 naar leeftijd en geslacht voor alle rechthebbenden (ongeacht categorie).

Voor het onderzoek is echter cruciaal om binnen de startpopulatie naar leeftijd en geslacht een nadere onderverdeling te maken naar categorie ('halfjoden', gemengd gehuwden, 'overige voljoden'). Voor de 'halfjoden' en 'gemengd gehuwden' is dat gedaan door de verdeling van 1941 te extrapoleren naar 1945. Voor de 'overige voljoden' zijn twee benaderingen gevolgd:

- Restgroep: samenstelling totaal minus 'halfjoden' minus 'gemengd gehuwden' (methode 'NIDI').
- Direct: samenstelling van een bij het NIOD aanwezig bestand van oorlogsoverlevenden, met name onderduikers (methode 'NIOD').

Deze leeftijdsverdelingen verschillen nogal: 'NIDI' bevat te weinig personen van 25-50 jaar en 'NIOD' te weinig kinderen. Beide verdelingen zijn in de verdere berekeningen gehanteerd, als zijnde twee extremen waarbinnen de werkelijke verdeling moet hebben gelegen.

Doorrekening naar 2000

Met behulp van een demografisch model is de startpopulatie naar leeftijd, geslacht en categorie vooruitgerekend naar het heden. Daarbij zijn verschillende vereenvoudigende, maar alleszins redelijke veronderstellingen gemaakt. Dit resulteert in een verdeling van de oorspronkelijke rechthebbenden anno 2000 naar de volgende kenmerken: leeftijd, geslacht, categorie, wel/niet nu nog in leven, aantal nu nog levende kinderen en aantal nu nog levende kind-plaatsvervangers, type huwelijk waaruit die kinderen zijn geboren (joods, gemengd), huwelijkspartner wel/niet nu nog in leven. Uit deze verdeling kan vervolgens het aantal porties worden bepaald.

Een belangrijk punt in het demografische model is het omrekenen van 'kinderen' naar 'kind-plaatsvervangers'. Voor de 'halfjoden' kan een kind slechts een plaatsvervanger zijn. Voor de 'voljoden' daarentegen geldt dat elk kind dat vóór 8 mei 1945 is geboren en de oorlog heeft

overleefd, zelf rechthebbend is. Als rechthebbende kan men niet ook nog eens als plaatsvervanger optreden.

Uitkomsten

De basisschatting levert twee aantallen porties op: 28.640 voor de methode ‘NIDI’, 28.008 voor de methode ‘NIOD’; gemiddeld is dat 28.324. ‘NIOD’ komt iets lager uit dan ‘NIDI’, omdat de startpopulatie iets ouder is en daardoor meer personen inmiddels zijn overleden (zonder plaatsvervanger).

Het aantal porties is aanzienlijk kleiner dan het aantal oorspronkelijke rechthebbenden (49.652). Veruit de belangrijkste oorzaak van dit verschil is, dat een groot deel van de kinderen van rechthebbenden zelf óók rechthebbend is, en daardoor niet meer als plaatsvervanger kan optreden. Het gevolg is dat het merendeel van de overledenen geen plaatsvervangers heeft.

Onzekerheid

De demografische berekening van het aantal porties is gebaseerd op een groot aantal aannamen. Bij een andere aanname verandert ook het aantal porties. Om enig inzicht te krijgen in de bandbreedte van het berekende aantal porties, is een aantal gevoeligheidsanalyses uitgevoerd. Dit levert de volgende onzekerheidsmarges op:

- sterfte: maximaal 5%
- huwelijkssluiting: maximaal 3½%
- kinderloosheid: maximaal 3%
- één kind-plaatsvervanger voor twee rechthebbenden: maximaal 1% onderschatting
- partner-porties voor joods gehuwden: maximaal 1%
- afbakening startcategorieën: maximaal 3%
- omvang startpopulatie: maximaal 4%
- leeftjidsverdeling startpopulatie: maximaal 1½%

Alles bij elkaar levert dit een interval op tussen de basisschatting minus 22% en de basisschatting plus 23%. Bedacht moet worden dat het wel uitermate onwaarschijnlijk zou zijn als alle onzekerheden maximaal dezelfde kant op werkten. Om deze reden lijkt het ons verantwoord om kleinere onzekerheidsmarges te hanteren, bij voorbeeld minus 12% en plus 12%. Dit levert een aantal porties op tussen 24.925 en 31.723.

Nederland versus buitenland

De berekende aantallen porties staan los van de vraag waar de betrokkenen op dit moment wonen. Als gevolg van emigratie zal een substantieel deel van de rechthebbenden of hun plaatsvervangers thans buiten Nederland verblijven. Hoe groot dit deel is, valt buiten het kader van dit onderzoek. De door ons berekende aantallen hebben betrekking op personen (of hun nakomelingen) die vanuit Nederland vervolgd en/of beroofd zijn, conform de definitie van ‘rechthebbende’; niet noodzakelijkerwijs op personen die thans in Nederland verblijven.

Voorwoord

Na onderhandelingen met joodse organisaties, zijn in het voorjaar van 2000 omvangrijke geldbedragen beschikbaar gesteld in verband met de roof van joodse eigendommen tijdens de tweede wereldoorlog en de tekortkomingen in het rechtsherstel daarna. Deze geldbedragen zijn afkomstig van de Nederlandse staat, de verzekeraars, de banken en de Amsterdamse effectenbeurs. In totaal gaat het om 764 miljoen gulden. Het leeuwendeel van dit bedrag wordt verdeeld onder individuele personen: de overlevenden van de jodenvervolging in Nederland, of hun eventuele kinderen of partners.

De exacte criteria voor de verdeling van deze gelden zijn vastgelegd in het eindrapport van de werkgroep 'Verdeling Joodse Tegoeden', ingesteld door drie organisaties: het Centraal Joods Overleg, het Platform Israël en het Adviescollege Restitutie en Verdeling. De voorstellen van de werkgroep zijn door de drie genoemde organisaties overgenomen.

De verdeling van de joodse tegoeden dient, zo menen betrokken partijen, zo spoedig mogelijk te beginnen. Daarbij is het van belang dat er zo spoedig mogelijk ook een eerste daadwerkelijke betaling kan worden gedaan. Om de hoogte van deze eerste betaling te kunnen vaststellen, is het nodig dat er een redelijke schatting bestaat van het totale aantal uit te keren porties. Om deze reden heeft het Centraal Joods Overleg (CJO) begin juli opdracht gegeven aan het NIDI om zo'n schatting te maken.

Dit rapport doet verslag van onze pogingen om tot zo'n schatting te komen. *Gegeven* de verdelingscriteria van de werkgroep 'Verdeling Joodse Tegoeden', heeft het NIDI berekend hoe groot ongeveer het aantal porties is waarin het individueel uit te keren bedrag moet worden verdeeld indien alle rechthebbenden ook daadwerkelijk hun portie aanvragen.

De opdracht van CJO aan het NIDI was een puur kwantitatieve: "Gegeven de formule, lever een getal". Het rapport (zowel de opbouw als de schrijfstijl) is bewust zodanig geschreven dat het dit puur kwantitatieve karakter van de vraag weerspiegelt. Het rapport is een kille compilatie van cijferopstellingen, numerieke aannamen en demografische berekeningen. Desalniettemin hechten wij er aan om hier te verklaren dat wij het schrijven van dit rapport als een zware taak hebben ervaren. Niet alleen 'zwaar' omdat het een ingewikkeld karwei was, maar bovenal 'zwaar' in emotionele zin. Het bestuderen van statistieken uit 1941, het nauwkeurig moeten onderscheiden van sub-categorieën, het doorwerken van de buitengewoon indrukwekkende publicatie 'In Memoriam / L'Zecher' (Sdu, 1995; bevattende de namen van vrijwel alle in de vernietigingskampen omgebrachte, vanuit Nederland gedeporteerde joden), en het opstellen van demografische reconstructies deed ons voortdurend in alle hevigheid beseffen welk onbeschrijflijk lot de joodse gemeenschap tijdens de Nazi-jaren heeft getroffen.

Het onderzoek is uitgevoerd onder de toezienende blik van een bestuurlijke begeleidingscommissie, bestaande uit: Arthur Vis (Adviescollege Restitutie en Verdeling), Joop Sanders (CJO), Jef Duterloo (Ministerie van Financiën), Chaya Brasz (Platform Israël), Chris Kooyman (Stichting Joods Maatschappelijk Werk, JMW) en Hans Vuijsje (CJO).

Bij de uitvoering van dit onderzoek hebben verschillende mensen ons met raad en daad terzijde gestaan. Op het NIOD heeft een groep van vier experts zich gebogen over de vraag, welke cijferopstelling het meest geschikt is om de loop van de joodse bevolking tussen 1941 en 1945 te beschrijven. Dit beraad heeft geresulteerd in tabel 2, die in ons rapport een cruciale plaats inneemt. Wij zijn Hans van der Leeuw, Johannes Houwink ten Cate, Hans de Vries en

Bert Jan Flim buitengewoon erkentelijk voor het feit dat zij hun kennis op deze unieke wijze voor ons onderzoek beschikbaar hebben gesteld. Bert Jan Flim (NIOD) heeft ons verschillende databestanden ter beschikking gesteld en van veel nuttige informatie voorzien. Geert van der Meulen (Sdu) danken wij voor het gebruik van de digitale versie van 'In Memoriam / L'Zecher'. Chris Kooyman (Stichting Joods Maatschappelijk Werk) heeft ons de nodige literatuur verschaft. Een eerste versie van het rapport is van nuttig commentaar voorzien door Bert Jan Flim (NIOD), Andries de Jong (CBS), Frans van Poppel (NIDI) en Jona Schellekens (Hebrew University, Jerusalem). Eventuele tekortkomingen van dit rapport zijn uitsluitend voor onze eigen rekening.

Evert van Imhoff, Hanna van Solinge

Den Haag, 21 september 2000

1. Inleiding

Na onderhandelingen met joodse organisaties, zijn in het voorjaar van 2000 omvangrijke geldbedragen beschikbaar gesteld in verband met de roof van joodse eigendommen tijdens de tweede wereldoorlog en de tekortkomingen in het rechtsherstel daarna. Deze geldbedragen zijn afkomstig van de Nederlandse staat, de verzekeraars, de banken en de Amsterdamse effectenbeurs. In totaal gaat het om 764 miljoen gulden. Het leeuwendeel van dit bedrag wordt verdeeld onder individuele personen: de overlevenden van de jodenvervolging in Nederland, of hun eventuele kinderen of partners.

De exacte criteria voor de verdeling van deze gelden zijn vastgelegd in het eindrapport van de werkgroep 'Verdeling Joodse Tegoeden', ingesteld door drie organisaties: het Centraal Joods Overleg, het Platform Israël en het Adviescollege Restitutie en Verdeling. De voorstellen van de werkgroep zijn door de drie genoemde organisaties overgenomen.

Conform het definitieve voorstel van de werkgroep 'Verdeling Joodse Tegoeden' wordt het totale individueel te verdelen bedrag verdeeld onder 'rechthebbenden' of, indien een rechthebbende is overleden, hun 'plaatsvervangers'. Rechthebbenden zijn personen met een joodse achtergrond die tijdens de tweede wereldoorlog vanuit Nederland direct dan wel indirect beroofd zijn. Daarbij gaat men er in het verdelingsvoorstel van uit dat personen die daadwerkelijk als jood vervolgd werden per definitie beroofd zijn, doch dat daarnaast ook andere groepen met een joodse achtergrond - in verschillende mate - materiële gevolgen hebben ondervonden voortvloeiende uit de vervolging van joden.

Bovenstaande uitgangspunten hebben geleid tot de volgende operationalisering van het begrip 'rechthebbende': rechthebbenden zijn personen die

- ten minste één volledig joodse¹ ouder hebben;
- vóór 8 mei 1945 zijn geboren en op 8 mei 1945 nog in leven waren;
- tussen 10 mei 1940 en 8 mei 1945 enige tijd in Nederland woonachtig zijn geweest.

Plaatsvervangers zijn thans nog levende kinderen van overleden rechthebbenden, voor zover die kinderen tenminste niet zelf rechthebbend zijn; en thans nog levende niet-rechthebbende partners van overleden rechthebbenden zonder kinderen dan wel met alleen rechthebbende kinderen.

Elke rechthebbende ontvangt één 'portie'. Bij twee of meer kind-plaatsvervangers per rechthebbende wordt één portie onder deze plaatsvervangers verdeeld. Bij één kind-plaatsvervanger ontvangt deze één portie, met de volgende uitzondering: een kind-plaatsvervanger die voor *twee* rechthebbenden in de plaats treedt (dat wil zeggen: een enig plaatsvervangend kind van twee overleden rechthebbende ouders) ontvangt slechts één portie. Bij nul kind-plaatsvervangers gaat de portie naar de nog levende niet-rechthebbende partner; indien er geen partner is of indien de partner is overleden of zelf rechthebbend is, vervalt de portie.

¹ Onder 'volledig joodse ouder' wordt in het verdelingsvoorstel verstaan: beide grootouders via die ouder hebben zowel een halachische (joods wettelijke) moeder als een halachische (joods wettelijke) vader. In de praktijk kan dit worden gelijkgesteld aan: beide grootouders via die ouder zijn lid van een joods kerkgenootschap. Op de verschillende definities van het begrip 'joods' wordt nader ingegaan in paragraaf 2.

Het Centraal Joods Overleg (CJO) heeft het NIDI opdracht gegeven om een schatting te maken van het aantal aldus uit te keren porties². Dit rapport doet van deze schatting verslag.

Om het totale aantal uit te keren porties te kunnen schatten is informatie nodig over:

- het oorspronkelijke aantal rechthebbenden (d.w.z. in leven op 8 mei 1945);
- het aantal thans³ nog levende rechthebbenden;
- voor de inmiddels overleden rechthebbenden: het aantal met respectievelijk nul, één, en twee of meer thans nog levende kinderen;
- voor overleden rechthebbenden met één thans nog levend kind moet bovendien bekend zijn hoeveel daarvan een inmiddels eveneens overleden rechthebbende partner hadden;
- voor overleden rechthebbenden zonder thans nog levende niet-rechthebbende kinderen moet bekend zijn hoeveel daarvan een thans nog levende niet-rechthebbende partner hebben.

Deze aantallen kunnen in beginsel op twee verschillende manieren worden bepaald:

1. een demografische vooruitberekening naar het heden, startend vanuit de populatie rechthebbenden per 8 mei 1945;
2. startend vanuit het heden, een terugrekening naar het oorspronkelijke aantal rechthebbenden.

Voor methode (2) was aanvankelijk het idee om met behulp van steekproefgegevens, eind 1999 verzameld in het kader van het 'Sociaal-demografisch onderzoek onder de joden in Nederland' (Van Solinge e.a., in voorbereiding), een directe schatting te maken van het aantal porties. Het is echter gebleken dat de gegevens met betrekking tot de verwanten van de respondenten in deze steekproef zodanig onvolledig of in elk geval vertekend zijn, dat deze methode niet tot aanvaardbare schattingen leidt. Voor een beknopte weergave van deze vertekeningen zij verwezen naar bijlage 1. Dit rapport handelt verder alleen over methode (1).

2. Gegevensbronnen en definities

De basis voor de exercitie vormt het aantal rechthebbenden per 8 mei 1945. Met gegevens over sterfte en vruchtbaarheid over de periode 1945-2000 zou het in principe mogelijk moeten zijn om dan een schatting te maken van het aantal in 2000 uit te keren porties. Daarvoor is het in elk geval noodzakelijk dat de startpopulatie (8 mei 1945) wordt onderscheiden naar leeftijd en geslacht.

Voor de reconstructie van de startpopulatie naar leeftijd en geslacht zijn diverse gegevensbronnen beschikbaar. Deze bronnen zijn alle zeer partieel (d.w.z. bevatten niet alle noodzakelijke gegevens), maken gebruik van verschillende definities, en zijn bovendien soms onderling strijdig. De gegevens uit verschillende bronnen zullen dus met elkaar moeten worden gecombineerd, tot een zo consistent mogelijk bouwwerk.

² In feite betreft het steeds het *maximale* aantal uit te keren porties. Het is immers zeer waarschijnlijk dat een deel van de porties nooit zal worden opgeëist.

³ Onder 'thans' wordt verstaan: 1 januari 2000.

De twee voornaamste bronnen die zijn gehanteerd worden gevormd door:

1. de telling van de joodse bevolking in Nederland per 1 januari 1966 (Van Praag (1971); verder aan te duiden als ‘Rapport 1966’);
2. de statistiek van de registratie der joden in 1941, uitgevoerd door de bezetter (Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters (1942); verder aan te duiden als ‘Statistiek 1941’).

Andere gebruikte bronnen zijn onder andere: een telling van de joodse bevolking in Nederland per 1 januari 1954 (Vedder (1961); verder aan te duiden als ‘Rapport 1954’); digitale bestanden van de vermoorde joden (Sdu (1995)) en van overlevenden (NIOD); Romijn (1995); Brasz (2000).

Zoals hiervoor reeds aangegeven worden in de diverse ter beschikking staande bronnen verschillende definities gehanteerd om te bepalen wie joods c.q. rechthebbend is. Voor de duidelijkheid zetten wij deze verschillende definities hieronder op een rijtje (Schema 1).

Schema 1. Overzicht van de verschillende bronnen en daarin gehanteerde definities

Bron	Criteria	Definitie joods/rechthebbend
Volkstelling 1947 Volkstelling 1960	(Subjectief) kerkelijke gebondenheid	Diegenen die volgens eigen verklaring aangeven lid te zijn van het Nederlands- of Portugees-Israëlitisch Kerkgenootschap
Rapport 1954 Rapport 1966	Joods wettelijke (halachische) definitie	Personen geboren uit een joodse moeder (voor zover niet overgegaan tot een ander kerkgenootschap) en personen zonder joodse moeder die overgegaan zijn tot het joodse geloof
Statistiek 1941	‘Duitse definitie’ op basis van: <ul style="list-style-type: none"> • het aantal joodse grootouders (een grootouder gold als ‘joods’ indien hij of zij lid was van een joods kerkgenootschap); • lidmaatschap van een joods kerkgenootschap; • gehuwd zijn met een joodse partner. 	<ul style="list-style-type: none"> • ‘voljoden’: personen met tenminste drie joodse grootouders en personen met 2 joodse grootouders die bovendien hetzij met een joodse partner waren gehuwd, hetzij zelf lid waren van een joods kerkgenootschap; Voorts worden onderscheiden: <ul style="list-style-type: none"> • ‘halfjoden’: personen met 2 joodse grootouders die bovendien én geen lid waren van een joods kerkgenootschap én niet met een joodse partner waren gehuwd; • ‘kwartjoden’ personen met 1 joodse grootouder.
Eindrapport werkgroep ‘Verdeling Joodse Oorlogstegoeden’	<ul style="list-style-type: none"> • Afstamming (aantal joodse grootouders) • Overlevende van de jodenvervolg in de Tweede Wereldoorlog 	<ul style="list-style-type: none"> • ten minste één volledig joodse ouder (d.w.z. twee halachisch joodse grootouders) • geboren vóór 8 mei 1945 en op 8 mei 1945 nog in leven • tussen 10 mei 1940 en 8 mei 1945 enige tijd in Nederland woonachtig zijn geweest.

De in de Volkstellingen gehanteerde definitie op basis van subjectieve kerkelijke gebondenheid is dermate beperkt dat deze bron in het vervolg van dit rapport buiten beschouwing zal worden gelaten (zie b.v. ‘Rapport 1954’, p. 10). De halachische definitie is beperkter dan de ‘Duitse definitie’. Deze laatste definitie sluit het meest aan bij de door de Werkgroep ‘Verdeling Joodse Oorlogstegoeden’ gehanteerde criteria voor rechthebbenden,

terwijl ook het gemaakte onderscheid in ‘voljoden’, ‘halfjoden’ en ‘kwartjoden’ relevant is in verband met het schatten van het aantal nog in leven zijnde rechthebbenden c.q. plaatsvervangers. Om deze reden is zowel bij de reconstructie van de populatie oorspronkelijke rechthebbenden (paragraaf 8) als bij de modelberekeningen (paragraaf 9 e.v.) gewerkt met van de ‘Duitse definitie’ afgeleide categorieën, te weten: ‘halfjoden’ (conform definitie Duitsers, en per definitie niet joods gehuwd, zie Schema 1) en ‘voljoden’ (conform Duitse definitie). Deze laatste groep is verder onderverdeeld in ‘gemengd gehuwde voljoden’ en ‘overige voljoden’, omdat de gemengd gehuwden veel minder onder de systematische deportaties te lijden hebben gehad dan de overige ‘voljoden’.

3. Overzicht van de methode

De demografische reconstructie vanuit 1945 naar het heden omvat een groot aantal stappen, waardoor het geheel tamelijk complex is geworden. De stappen worden in de navolgende paragrafen uitvoerig beschreven en toegelicht. Voor een beter begrip is het echter zinvol om nu al een schematisch overzicht van het geheel der werkzaamheden te geven.

De *eerste* stap bestaat uit het reconstrueren van de oorspronkelijke populatie rechthebbenden (8 mei 1945) naar leeftijd en geslacht.

- Startpunt vormen de uitkomsten van de telling per 1 januari 1966, onderscheiden naar leeftijd en geslacht (halachische joden).
- De gegevens van 1966 worden jaar voor jaar teruggerekend naar 1 januari 1946 (halachische joden) (paragraaf 4).
- Vanuit de ‘Statistiek 1941’ wordt, met behulp van gegevens over deportatie, moord en overleving, de situatie per 8 mei 1945 gereconstrueerd (definities van de Duitsers) (paragraaf 5.1).
- De aantallen volgens de definities van de Duitsers worden omgerekend naar aantallen volgens de definities van respectievelijk de joodse wet (halachisch) en rechthebbenden (paragrafen 5.2 en 5.3).
- De uitkomsten van de terugrekening vanuit 1966 en de reconstructie vanuit 1941 worden met elkaar vergeleken en vervolgens aangepast (paragraaf 6).
- Als vereenvoudigende veronderstelling wordt gehanteerd dat de populatie per 8 mei 1945 dezelfde is als die per 1 januari 1946 (paragraaf 7).

In de *tweede* stap wordt nagegaan welk deel van de oorspronkelijke populatie rechthebbenden thans nog in leven is, en in welke mate de overleden rechthebbenden thans nog levende plaatsvervangers hebben.

- De startpopulatie wordt uitgesplitst in drie groepen: ‘halfjoden’, ‘gemengd gehuwde voljoden’, ‘overige voljoden’ (definities van de Duitsers) (paragraaf 8).
- Vervolgens worden demografische parameters voor sterfte, huwelijksluiting en kindertal toegepast op deze startpopulatie (paragraaf 10).
- Tenslotte wordt een correctie uitgevoerd voor kinderen die zelf rechthebbend zijn en dus niet als plaatsvervanger kunnen optreden (paragraaf 10.5).

4. Van 1966 naar 1945

De telling per 1 januari 1966 heeft betrekking op halachische joden: personen met een joodse moeder, voor zover niet toetreden tot een niet-joodse kerkgemeente. De telling levert aantallen joden in Nederland, onderscheiden naar leeftijd en geslacht. De gegevens zijn ontleend aan de administratie van de joodse kerkgemeenten maar zijn (anders dan bij een eerdere telling per 1 januari 1954) uitgebreid gecontroleerd met het bevolkingsregister. Door die controle zijn de gegevens behoorlijk betrouwbaar. Een punt van onzekerheid betreft de mate waarin joden die géén lid zijn van een joods kerkgenootschap zijn meegeteld. In de kerkgemeente Amsterdam is de registratie van deze niet-leden zo volledig mogelijk, in Den Haag en Rotterdam is zij redelijk, maar daarbuiten dubieus ('Rapport 1966', pp. 1-2). Het is daardoor heel wel mogelijk dat de telling van 1966 een onderschatting geeft van enkele duizenden personen (wel halachisch, niet lid van een joods kerkgenootschap, met name wonend buiten de drie grote steden).

Met behulp van 'verdwijnt'-kansen naar jaar, leeftijd en geslacht zijn de aantallen uit de telling jaar voor jaar teruggerekend, van 1 januari 1966 terug naar 1 januari 1946. De kans om te 'verdwijnen' wordt bepaald door sterfte en buitenlandse migratie.

- Voor de sterfte zijn de sterftetekansen gebruikt van de totale Nederlandse bevolking.
- Buitenlandse migratie is behandeld als netto emigratie. Hiervoor zijn (netto) emigratiekansen nodig.
- Voor de jaren 1954..1965 is de netto emigratie op 0 gesteld. 'Rapport 1966' geeft voor deze periode 3880 joodse emigranten, 3894 joodse immigranten, derhalve een netto migratie van vrijwel nul (blz. 42). Zolang de leeftijdsverdeling en het vruchtbaarheidsniveau van emigranten en immigranten niet al te veel verschillen, maakt het voor de berekening van het totale aantal niet uit (voor de verdeling van de oorspronkelijke populatie naar woonland maakt het natuurlijk wél uit).
- Voor de jaren 1946..1953 zijn netto emigratie-cijfers geschat. Als basis zijn gebruikt de emigratie-aantallen uit 'Rapport 1954' (tabel 12 op blz. 35). Deze zijn omgerekend naar leeftijdsspecifieke emigratie-kansen, gelijk voor mannen en vrouwen, en gelijk voor alle jaren 1946..1953 (in feite: gemiddeld per jaar voor deze periode). Toepassing van deze kansen levert bij de terugrekening een netto emigratie over de periode 1946..1953 van 4714 personen. Dit aantal spoort redelijk met de ondergrens en bovengrens⁴ uit 'Rapport 1954', en eveneens met de cijfers van Brasz (2000)⁵.

De op deze wijze uitgevoerde terugrekening⁶ komt uit op 32.379 halachische joden in Nederland per 1 januari 1946. Opvallend genoeg ligt dit aantal vrijwel exact tussen schatting

⁴ In 'Rapport 1954' worden verschillende terugrekeningen van 1954 naar 1946 gepresenteerd. Deze terugrekeningen bevatten fouten, waardoor het niet goed mogelijk is om ze precies te reconstrueren. Uitgaande van de in 'Rapport 1954' genoemde aantallen geboorten en sterfgevallen, impliceert schatting I een netto emigratie van 3939 personen, schatting II van 5766 personen.

⁵ Brasz (2000, p. 10) houdt het op 6000 emigranten over de periode 1944..1953. Daarvan moeten worden afgetrokken: emigratie 1944 en 1945, door Brasz geschat op circa 500 personen; immigratie (vanuit Israël 1948..1953 minimaal 472 personen; volgens 'Rapport 1954' voor de totale immigratie het dubbele). Dit impliceert een netto emigratie over 1946..1953 van 4500 à 5000 personen.

⁶ Niet-gepubliceerde berekeningen van A.H. de Jong (s.a.), enkele jaren geleden en onafhankelijk van de onze uitgevoerd, volgen vrijwel exact dezelfde methode om van 1966 terug te gaan naar 1946. Het enige verschil is dat De Jong voor de periode 1946..1953 een iets lagere netto emigratie aanhoudt, waardoor hij in 1946 op een kleine 31 duizend personen uitkomt, iets onder onze 32.379.

III en schatting IV van 'Rapport 1954' (staat 10, p. 12), hoewel de aldaar gevolgde methode door ons niet volledig te reconstrueren valt.

In de definitieve terugrekening zijn de netto emigratie-cijfers over 1946..1953 nog iets opgehoogd, om te corrigeren voor personen die tijdens de oorlog naar het buitenland zijn gevlucht; zie verder paragraaf 6. Het aantal 'vanuit Nederland vervolgte en/of beroofde' halachische joden per 1 januari 1946 komt dan uit op 34.379.

5. Van 1941 naar 1945

Deze paragraaf behandelt de reconstructie van de stand en loop der joodse bevolking in Nederland over de periode 1941-1945. Veruit de belangrijkste component van deze reconstructie vormt het al dan niet overleven van de jodenvervolging. Hoewel voor het begrip 'rechthebbende' het criterium 'roof en/of vervolging' richtinggevend is, is in deze paragraaf uitsluitend het criterium 'vervolging' van belang.

5.1. Definitie van de Duitsers

De 'Statistiek der bevolking van Joodschen bloede in Nederland' bevat de gegevens van de op last van de Duitsers uitgevoerde registratie der joden. Zij beschrijft de situatie per 1 oktober 1941. Vrijwel alle bronnen met betrekking tot de stand en loop van de joodse bevolking in Nederland tijdens de bezettingsjaren nemen deze 'Statistiek 1941' als uitgangspunt. Ook wij gaan er van uit dat eventuele verschillen tussen de registratie 1941 en de 'echte' aantallen verwaarloosbaar klein zijn.

Bij het reconstrueren van de stand en loop der joodse bevolking over de periode 1941-1945 is het van groot belang om de door de Duitsers gehanteerde definities van 'joods' goed in het oog te houden. Voor de Duitsers waren de volgende criteria van belang:

- het aantal joodse grootouders (een grootouder gold als 'joods' indien hij of zij lid was van een joods kerkgenootschap);
- lidmaatschap van een joods kerkgenootschap;
- gehuwd zijn met een joodse partner.

Als zogenoemde 'voljoden' golden: personen met 4 of 3 joodse grootouders; plus personen met 2 joodse grootouders die bovendien hetzij met een joodse partner waren gehuwd, hetzij zelf lid waren van een joods kerkgenootschap.

Zogenoemde 'halfjoden' waren zij met 2 joodse grootouders die bovendien én geen lid waren van een joods kerkgenootschap én niet met een joodse partner waren gehuwd.

De personen met 1 joodse grootouder vormden de zogenoemde 'kwartjoden'.

Tabel 1 vat de voor ons doel belangrijkste cijfers uit de 'Statistiek 1941' samen.

Tabel 1. Aantallen joden volgens 'Statistiek 1941'

aantal joodse groot- ouders	lid joodse kerk?	joodse partner?	Duitse definitie	tabel X	kerkgenootschap (tabel VII)				geschat
				aantal	niet- joods	joods	geen	totaal aantal	waarvan hala- chisch
4			vol	134.498	1.667	121.191	11.640	134.498	132.831
3			vol	1.486	146	764	576	1.486	1.005
2	ja	nee	vol	2.286		2.474		2.474	} 4.103
2	ja	ja	vol	1.252		1.281		1.281	
2	nee	ja	vol	479	102		348	450	
2	nee	nee	half	14.895	4769		9.938	14.707	
1			kwart	5.990	3383	200	2.407	5.990	652
Totaal				160.886	10.067	125.910	24.909	160.886	139.971

In 1941 waren er circa 161.000 personen met tenminste één joodse grootouder: circa 6.000 'kwartjoden', 15.000 'halfjoden', en 140.000 'voljoden'. Aan systematische deportatie bloot stonden de 140.000 'voljoden', met uitzondering van gemengd gehuwden en personen met een bijzondere vrijstelling. Een aantal heeft zich aan deportatie weten te onttrekken door onderduik of vlucht. Veruit het grootste deel is weggevoerd en in de vernietigingskampen vermoord.

Het is niet mogelijk om het lot van de 'voljoden' exact te kwantificeren. In de literatuur circuleren verschillende aantallen, veelal gebaseerd op schattingen. Bovendien zijn dubbel tellingen haast niet te vermijden: overlevenden kunnen tot meerdere categorieën worden gerekend (Flim, persoonlijke communicatie). Elke cijferopstelling zal dan ook slechts bij benadering sporen met de werkelijkheid. Wij hanteren de cijferopstelling zoals die op 31 augustus 2000 door top-deskundigen van het NIOD is vastgesteld (Flim, 2000; zie ook bijlage 2).

- Gemengd gehuwden: 9.000. De 'Statistiek 1941' noemt weliswaar een getal van 19.000, maar dat is een forse overschatting. 'Rapport 1954' noemt 8.000 als ondergrens; Brasz (2000) houdt het op 9.000; Romijn (1995) noemt een aantal van 10.500, gebaseerd op De Jong (1969-1991). Het NIOD houdt het op 9.000, waarvan er 500 zijn gedeporteerd en omgebracht.
- Vrijgestelden: 3.050. Romijn (1995) noemt een aantal van 5.000, dat is gebaseerd op De Jong (1969-1991). Het NIOD houdt het op 3.050: 3.000 zogenoemde 'Calmeyer-joden' en 50 persoonlijk door Seyss-Inquart 'ontsterd'.
- Gedeporteerden: 107.000. Dit aantal is tamelijk 'hard'. Hirschfeld (1991) telt tussen juli 1942 en september 1944 91 transporten met in totaal 102.992 joden. Daarnaast zijn tussen februari 1941 en juni 1942 circa 4.000 joodse mannen naar Mauthausen⁷ overgebracht.
- Vermoord na deportatie: 102.000. De indrukwekkende publicatie 'In memoriam / L'Zecher' (SDU, 1995) bevat de namen van vrijwel alle in de vernietigingskampen

⁷ Onder deze 4.000 zijn begrepen 400 joden die in februari 1941 in Amsterdam werden opgepakt en naar Mauthausen gedeporteerd. Deze razzia vormde de aanleiding voor de Februaristaking. Het is niet aannemelijk dat deze joden in de 'Statistiek 1941' zijn opgenomen. Het aantal gedeporteerden dat betrekking heeft op de populatie in 'Statistiek 1941' is dus 400 lager dan het totaal aantal gedeporteerden.

omgebrachte, vanuit Nederland gedeporteerde joden. Een digitale versie van deze lijst is door Flim voor verdere analyse geschikt gemaakt. Het bestand bevat 101.549 namen. Na publicatie is gebleken dat een klein aantal namen abusievelijk ontbreekt. Het totale aantal komt daarmee zeer dicht bij 102.000. Deze 102.000 vermoorden zijn niet uitsluitend ‘overige voljoden’: inbegrepen zijn de reeds genoemde 500 gemengd gehuwden en naar schatting 350 ‘halfjoden’⁸; bovendien bevat de publicatie ook een gering aantal in Nederland vermoorde joden, alsmede vanuit het buitenland gedeporteerden.

- Repatrianten: circa 5.500.
- Vluchtelingen: circa 4.000. Hiervan zijn er naar schatting 500 gevlucht naar Palestina, 2.000 na de oorlog teruggekeerd naar Nederland, en 1.500 tijdens de vlucht gepakt en omgebracht (deze 1.500 zijn voor deel opgenomen in ‘In memoriam / L’Zecher’).
- Onder auspiciën van de Abwehr werden 700 ‘voljoden’ in de periode mei 1941 – januari 1942 legaal over de grens gebracht (Schulze Bernett-groep; zie De Jong (1969-1991)).
- Tussen 10 mei 1940 en februari 1941 emigreerden naar schatting 300 joden naar het buitenland. Deze personen zitten niet in ‘Statistiek 1941’ maar wel in het aantal overlevenden.
- Vermoord in Nederland: 500.
- Bevrijd uit Nederlandse gevangenschap: 1.000 (waaronder 870 bevrijd uit Westerbork).
- Zelfmoord: circa 452 na februari 1941 (schatting gebaseerd op Ultee en Luijkx, 1997). Tussen 10 mei 1940 en februari 1941 vonden naar schatting nog eens 300 zelfmoorden plaats, maar deze hebben niet betrekking op de bevolking in ‘Statistiek 1941’.
- Teruggekeerd uit onderduik: de ‘rest’, circa 14.957 totaal, waarvan circa 700 ‘halfjoden’ en 700 gemengd gehuwden, en derhalve 13.557 ‘overige voljoden’. Het NIOD beschikt over een bestand (Centraal Registratiebureau voor Joden, 1944-1945) met joodse overlevenden, waarin 18.334 personen voorkomen. Deze groep bestaat grotendeels uit onderduikers, maar bevat ook een onbekend aantal vrijgestelden (z.g. ‘Calmeyer-joden’) en repatrianten (teruggekeerd uit de vernietigingskampen).
- Natuurlijke groei: het NIOD gaat uit van nulgroei voor de ‘halfjoden’ (zie noot 8). Voor de ‘voljoden’ stelt het NIOD 4.000 ‘natuurlijke’ sterfgevallen en 2.000 geboorten, derhalve een natuurlijke bevolkingsafname van 2.000 personen. Zie ook paragraaf 6.1.

Een samenvatting van deze cijfers is te vinden in tabel 2.

⁸ Halfjoden werden niet systematisch gedeporteerd. Echter, een aantal halfjoden (naar schatting 1.050) dook veiligheidshalve onder en werden bij ontdekking alsnog gedeporteerd en omgebracht (schatting: 350). De ‘natuurlijke groei’ van de halfjoden wordt door het NIOD op nul geschat. De ‘natuurlijke’ sterfte onder halfjoden was laag, door hun jonge leeftijdstructuur. Het aantal geboorten was eveneens laag, omdat het door de gemengd gehuwden als zeer riskant werd ervaren om kinderen te krijgen, gelet op het ondoorzichtige beleid van de Duitsers op dit punt.

Tabel 2. Geschatte aantallen joden 1941 en 1945

Categorie	1941	vermoord na deportatie uit Nederland	vermoord overig	geboorten	'gewone' sterfte	1945
'kwartjoden'	5.990			*	*	5.990
'halfjoden'	14.895	350		566	566	14.545
'voljoden', waarvan:	140.001	100.742	2.452	2.000	4.000	38.807
* gemengd gehuwd	9.000	500				8.500
* overigen	131.001	100.242	2.452	2.000	4.000	(c) 26.307
totaal in 'Statistiek 1941'	160.886	101.092	(a) 2.452	2.566	4.566	55.342
niet in 'Statistiek 1941'	1.000	400	(b) 300			(d) 300
totaal	161.886	101.492	2.752	2.566	4.566	55.642

* niet relevant voor het doel van dit rapport

(a) 500 in Nederland, 1.500 vluchtelingen (deportatie vanuit buitenland), 452 zelfmoord na februari 1941.

(b) 300 zelfmoord tussen 10 mei 1940 en februari 1941

(c) 13.557 onderduikers, 5.500 repatrianten, 700 Schulze Bernett, 3.050 vrijgestelden, 2.500 met succes gevlucht, 1.000 bevrijd uit Nederlandse gevangenschap.

(d) 300 geëmigreerd tussen 10 mei 1940 en februari 1941.

Bron: NIOD (Flim, 2000; zie bijlage 2). Geboorte en sterfte 'halfjoden': schatting NIDI (zie paragraaf 8.1).

5.2. Van de Duitse definitie naar de halachische definitie

De terugrekening vanuit 1966 betreft halachische joden. Om een confrontatie met de vooruitrekening vanuit 1941 mogelijk te maken, dienen de aantallen van 1941 te worden omgerekend van de definities van de Duitsers naar de definitie van de joodse wet.

'Rapport 1954' bevat eveneens een berekening van het aantal halachische joden in 'Statistiek 1941'. Naar ons oordeel omvat deze berekening een aantal fouten. In het bijzonder wordt in 'Rapport 1954' geen aandacht besteed aan het feit dat, binnen de groep personen met twee joodse grootouders, de uitsplitsing naar 'voljoden' en 'halfjoden' een sterke samenhang vertoont met het wel of niet halachisch-joods zijn (namelijk via het lidmaatschap van een joods kerkgenootschap). Het gevolg is dat, naar ons oordeel, het percentage halachische joden onder de 'halfjoden' aanzienlijk lager ligt dan in 'Rapport 1954' wordt gesuggereerd.

Onze schatting (nader toegelicht in bijlage 3) komt tot de volgende percentages halachische joden:

- 'voljoden': 98,40%;
- 'halfjoden': 9,38%;
- 'kwartjoden': 10,88%.

In combinatie met de cijfers uit tabel 2 levert dit 36.560 halachische joden in 1945 op (zie tabel 3). Dit is iets minder dan de 39.000 van Brasz (2000), om drie redenen: Brasz telt ook de niet-halachische overlevende 'voljoden' mee; Brasz gebruikt de in onze ogen foutieve berekening uit 'Rapport 1954'; de berekening van Brasz is exclusief 'natuurlijke' bevolkingsontwikkeling 1941-1945 en exclusief de 300 emigranten van vóór de registratie 1941.

Tabel 3. Aantal joden per ultimo 1945 volgens verschillende definities

Categorie (Duitse definitie)	1941	1945	1945 halachisch		1945 rechthebbend	
'kwartjoden'	5.990	5.990	10,88%	652	-	-
'halfjoden'	14.895	14.545	9,38%	1.365	100%	14.545
'voljoden', waarvan:	140.001	34.807	98,40%	34.248	100%	34.807
* gemengd gehuwd	9.000	8.500	98,40%	8.364	100%	8.500
* overig	131.001	28.307	98,40%	25.885	100%	28.307
totaal in 'Statistiek 1941'	160.886	55.342		36.265		49.352
niet in 'Statistiek 1941'	1.000	300	98,40%	295	100%	300
totaal	161.886	55.642		36.560		49.652

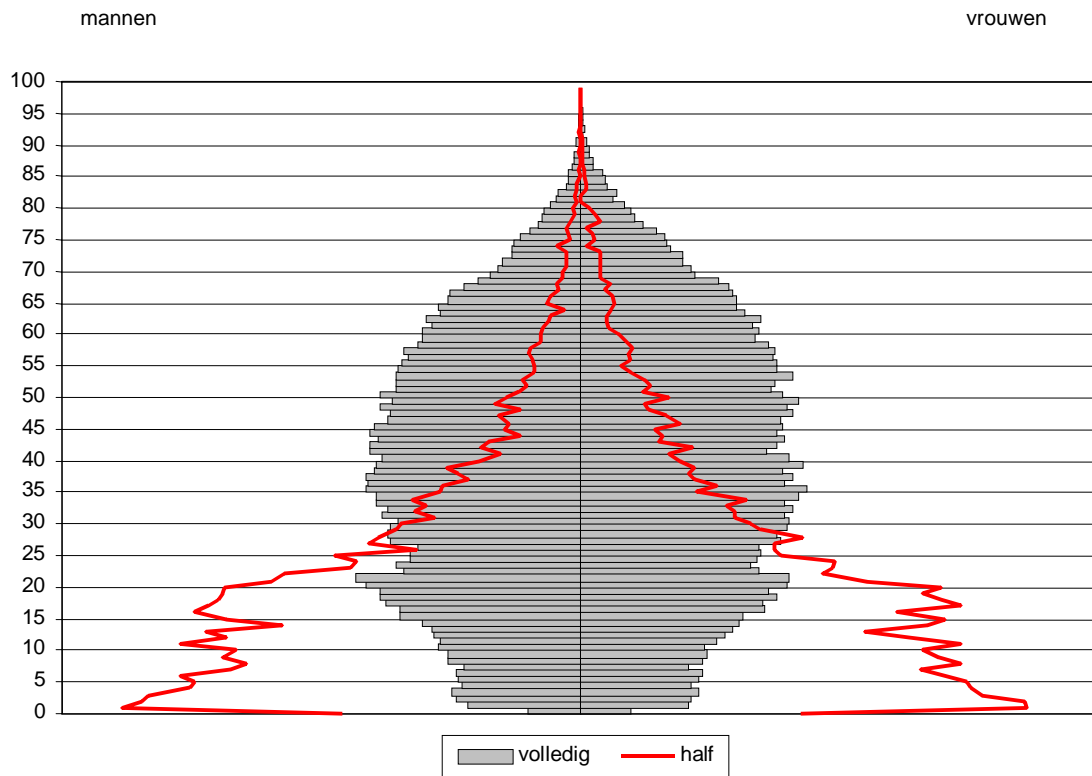
5.3. Van halachische joden naar rechthebbenden

'Rechthebbenden' zijn gedefinieerd als personen met tenminste één volledig joodse ouder. De 'kwartjoden' voldoen daar niet aan. De 'halfjoden' voldoen daar niet per definitie aan, maar de kans op één joodse grootouder van vaderszijde en één van moederszijde lijkt zodanig klein⁹ dat in de praktijk de 'halfjoden' volledig als rechthebbend kunnen worden beschouwd. De 'voljoden' voldoen uiteraard wél aan de definitie (een theoretische uitzondering zouden zijn personen met één joodse grootouder van vaderszijde en één van moederszijde en bovendien hetzij lid van een Israëlitisch kerkgenootschap óf gehuwd met een joodse partner; het aandeel van deze groep moet als verwaarloosbaar worden beschouwd). Op deze wijze geteld waren er in 1945 49.652 overlevende rechthebbenden.

Vanuit 1941 is het aantal overlevenden in de vorige paragraaf berekend op 36.560 halachische joden. Het leeuwendeel van het verschil tussen 'halachisch' en 'rechthebbend' zit hem in de groep 'halfjoden': 14.545 in 1945, (vrijwel) allen rechthebbend maar slechts 1.365 halachisch. Deze groep er proportioneel met de halachische populatie bijtellen is natuurlijk niet correct, omdat de verdeling naar leeftijd en geslacht sterk afwijkt van die van de overlevende 'volledige joden' (zie figuur 1). Daarom is besloten, de bijtelling om van 'halachisch' naar 'rechthebbend' te komen uit te voeren naar rato van de verdeling naar leeftijd en geslacht van de halfjoden volgens de statistiek 1941 (geëxtrapolleerd naar 1945, zie paragraaf 8.1).

⁹ Gezien het relatief recente karakter van het gemengd huwen, is de kans dat een 'halfjood' anno 1941 een kind is van twee 'halfjoodse' ouders minimaal ten opzichte van de kans dat men het kind is uit een gemengd huwelijk (één 'voljoodse' ouder, één niet-joodse ouder).

Figuur 1. Leeftijdsverdeling (relatief) 'halfjoden' en 'voljoden', 1941

6. Confrontatie halachische joden 1941 en 1966

We hebben nu twee getallen voor het aantal halachische joden per ultimo 1945: 36.560 vanuit de 'Statistiek 1941' (paragraaf 5), 32.379 vanuit 'Rapport 1966' (paragraaf 4). In deze paragraaf worden enkele mogelijke oorzaken van verschillen besproken.

6.1. Natuurlijke groei/krimp

Natuurlijke groei/krimp tussen 1.10.1941 en 1.1.1946. Geboorte en 'gewone sterfte' vond natuurlijk wel plaats; de NIOD-cijfers in tabel 2 voorzien daar ook in. Het is niet eenvoudig om het effect daarvan op de gevonden aantallen te schatten, omdat men steeds moet nagaan of iets 'inclusief' of 'exclusief' de tussen beide meetmomenten geboren of overleden personen is.

- Geboren tussen 1941 en moment van deportatie: niet in stand 1941, wel in slachtoffers.
- Geboren tussen deportatie en moord: waarschijnlijk nergens geteld (en kleine aantallen).
- Gestorven tussen 1941 en moment van deportatie: wel in stand 1941, niet in slachtoffers.
- 'Natuurlijk' gestorven na deportatie: wel in stand 1941, wel in slachtoffers.
- Geboren tussen 1941 en 1946, niet vermoord: niet in stand 1941.
- 'Natuurlijk' gestorven in Nederland tussen 1941 en 1946: wel in stand 1941.

- Gestorven in Nederland door abnormale oorzaken (verzet, fusillering, zelfmoord): wel in stand 1941, niet in slachtoffers. Het gaat hier hooguit om enkele honderden personen.

Uit de leeftijdsverdeling van ‘Statistiek 1941’ valt af te leiden dat het bruto geboortecijfer onder de 160.000 in de jaren 1938-1940 circa 12,5 per 1000 moet hebben bedragen (geboorteaar 1941 is in de statistiek slechts voor een deel meegeteld). Na 1940 moet de vruchtbaarheid iets zijn teruggelopen, en na het begin van de deportaties moet de vruchtbaarheid aanzienlijk zijn teruggelopen. De daling van de vruchtbaarheid vond met name plaats onder de gemengd gehuwden, deels door gedwongen sterilisatie en met name door bewuste onthouding: een zwangerschap vergrootte voor gemengd gehuwden namelijk het risico om alsnog gedeporteerd te worden.

Uit de terugrekening volgt dat het bruto sterftcijfer onder joden na de oorlog circa 10 per 1000 was (Nederland totaal iets lager, want joodse bevolking is iets ouder). In de jaren 1941-1945 was de sterfte een stuk hoger, als gevolg van zaken als onderduik, hongerwinter, en uitputting na repatriëring. Uit provinciale sterftcijfers (uit het zogenoemde ‘Hofstee-archief’: zie Beekink en Van Cruyningen, 1995) blijkt dat in de Randstad de sterfte in 1945 circa tweemaal zo hoog was als in andere jaren. Over de gehele periode lijkt een oversterfte van 50% redelijk, ofwel 15 per 1000.

Voor de periode 1.10.1941-1.1.1946 zou een bruto geboortecijfer van 9,5 per 1000 en een bruto sterftcijfer van 15 per 1000 inderdaad resulteren in de door het NIOD genoemde natuurlijke bevolkingskrimp ad 2.000 personen¹⁰. Het gehanteerde natuurlijke groei-cijfer is dus alleszins acceptabel.

6.2. Buitenland

Personen zijn tussen 1941 en 1946 ‘verdwenen’ naar het buitenland, b.v. gevlucht vanuit Nederland en nooit teruggekeerd (Romijn (1995) citeert 1800 en 2700; het is niet duidelijk in hoeverre deze vluchtelingen na de oorlog naar Nederland terugkeerden), of vanuit de vernietigingskampen geëmigreerd (Brasz (2000) noemt enkele honderden emigranten naar Palestina; het is niet duidelijk in hoeverre dezen onder de circa 5500 overlevenden zijn geteld). Het zou kunnen gaan om b.v. 2000 personen¹¹. De terugrekening vanuit 1966 moet dan, door ophoging van de netto emigratiecijfers, worden gecorrigeerd en komt uit op 34.379 (namelijk 32.379+2.000).

6.3. Verkeerde veronderstellingen

De terugrekening is gebaseerd op verkeerde veronderstellingen. Met name komen in aanmerking:

- De sterfte onder joden is hoger dan onder andere Nederlanders. Hierover valt weinig zinnigs te zeggen. Het bruto sterftcijfer onder joden is inderdaad hoger, maar dat

¹⁰ De genoemde bruto groeicijfers zijn vermenigvuldigd met geschatte ‘gemiddelde’ bevolkingsaantallen: 160.000 per 1.10.1941 en 1.1.1942; 110.000 per 1.1.1943; en 55.000 per 1.1.1944 en later. Dit levert 3500 geboorten en 5500 ‘natuurlijke’ sterfgevallen op.

¹¹ De aansluiting met de cijfers in bijlage 2 luidt als volgt: 300 emigranten vóór februari 1941, 700 Schulze Bernett, 500 vluchtelingen naar Palestina. De resterende 500 zou emigratie naar Palestina tussen 8 mei en 31 december 1945 kunnen zijn.

komt door de meer verouderde leeftijdsopbouw. Er zijn argumenten te verzinnen waarom kort na de oorlog de sterfte onder joden hoger zou zijn. Anderzijds zijn joden gemiddeld hoger opgeleid, wat juist weer zou pleiten voor een lager dan gemiddeld sterftecijfer (o.a. vaker borstvoeding, goede voedingsgewoonten). Een studie van het CBS (1977) wijst uit dat overlevenden van concentratiekampen een lagere sterfte hebben dan gemiddeld.

- De emigratie is onderschat. Hierop wordt in het stuk van Brasz (2000) sterk de nadruk gelegd. Bedacht moet worden dat de terugrekening werkt met *netto* emigratie. Zoals eerder is toegelicht (zie noot 5) spoort de door ons gehanteerde veronderstelling vrij redelijk met de cijfers van Brasz.
- De startpopulatie 1966 is onderschat. Dit is, zoals eerder aangegeven, zeer wel mogelijk. Het is niet uitgesloten dat in de telling enkele duizenden personen (wel halachisch, niet lid van een joods kerkgenootschap, wonend buiten de drie grote steden) ontbreken.
- ‘Verlies’ van jodendom door overgang tot een ander geloof. Een halachische jood houdt op halachisch joods te zijn als hij/zij door overgang tot een ander geloof uitdrukkelijk te kennen geeft niet meer tot de joodse groep te willen behoren. Cijfers over wisseling van geloof zijn nauwelijks voorhanden. Ook onder de joden heeft na 1945 een behoorlijke mate van ontkerkelijking plaatsgevonden. Ontkerkelijking is echter iets anders dan het expliciet overgaan tot een niet-joods geloof. Het lijkt erg onwaarschijnlijk dat dit laatste in grote mate heeft plaatsgevonden. Wel is bekend dat er, als rechtstreeks gevolg van de jodenvervolging, sprake is geweest van een zekere mate van overgang tot het christendom (hetzij direct, om vervolging te ontlopen, hetzij indirect, door opname van joodse onderduik-kinderen in christelijke pleeggezinnen).

6.4. Conclusies

Op basis van de vorige sub-paragrafen is er slechts één reden om de geschatte aantallen bij te stellen: vanuit 1946 een ophoging ad ruwweg 2000 halachische joden, voor niet-geregistreerde emigratie 1941-1946. Na deze correcties komen we tot twee nieuwe aantallen halachische joden per 1.1.1946: 36.560 vanuit 1941, 34.379 vanuit 1966. Er blijft een gat van ruim 2.000 tussen beide zitten. Dit gat zou heel goed van dezelfde orde van grootte kunnen zijn als de onderschatting in de telling 1966 (paragraaf 4). Er is dus meer reden om in het hoge getal te geloven dan in het lage getal.

De in paragraaf 4 teruggerekende leeftijdsverdeling per 1.1.1946 wordt als volgt bijgesteld:

- Van 32.379 naar 34.379: de netto emigratiecijfers 1946..1953 in de terugrekening worden proportioneel iets opgehoogd.
- Van 34.379 naar 36.650: de resulterende leeftijdsverdeling wordt proportioneel met 6,3% opgehoogd.

7. Van 8 mei 1945 naar 1 januari 1946

Alle tot dusver gemaakte berekeningen hebben als meetpunt 1 januari 1946 (of 31 december 1945). Gezien de definitie van ‘rechthebbende’ zou eigenlijk nog een correctie moeten worden gemaakt naar 8 mei 1945. Wij hebben echter besloten om deze correctie achterwege te laten. Daarbij spelen de volgende overwegingen een rol:

- de periode is zeer kort, en de bevolkingsverandering derhalve zeer klein;
- voor de later nog uit te voeren demografische berekeningen is een meetmoment per 1 januari aanzienlijk eenvoudiger dan per 8 mei;
- tussen 8 mei en 31 december vinden weliswaar veel individuele mutaties plaats (geboorte, sterfte, verjaardag), maar op de gezamenlijke verdeling naar leeftijd en geslacht is het effect daarvan zeer beperkt;
- de fout die wordt gemaakt is aanzienlijk kleiner dan de onzekerheidsmarges van de totale berekening.

8. Uitsplitsing leeftijdsverdeling in drie categorieën rechthebbenden

Het aantal rechthebbenden in 1945, verder aan te duiden als ‘oorspronkelijke rechthebbenden’, is bepaald op 49.652. Voor de schatting van het aantal in 2000 uit te keren porties moet van deze oorspronkelijke rechthebbenden worden nagegaan: hoeveel van hen zijn thans nog in leven; voor zover overleden: hoeveel van hen hebben één of meer thans nog levende kinderen (of partners) die *zelf niet rechthebbend zijn*. Aan de kinderen (en partners) van de oorspronkelijke rechthebbenden worden dus twee specifieke eisen gesteld: zij moeten nu nog leven, en zij mogen niet zelf rechthebbend zijn; alleen in dat geval kunnen zij immers als ‘plaatsvervanger’ optreden.

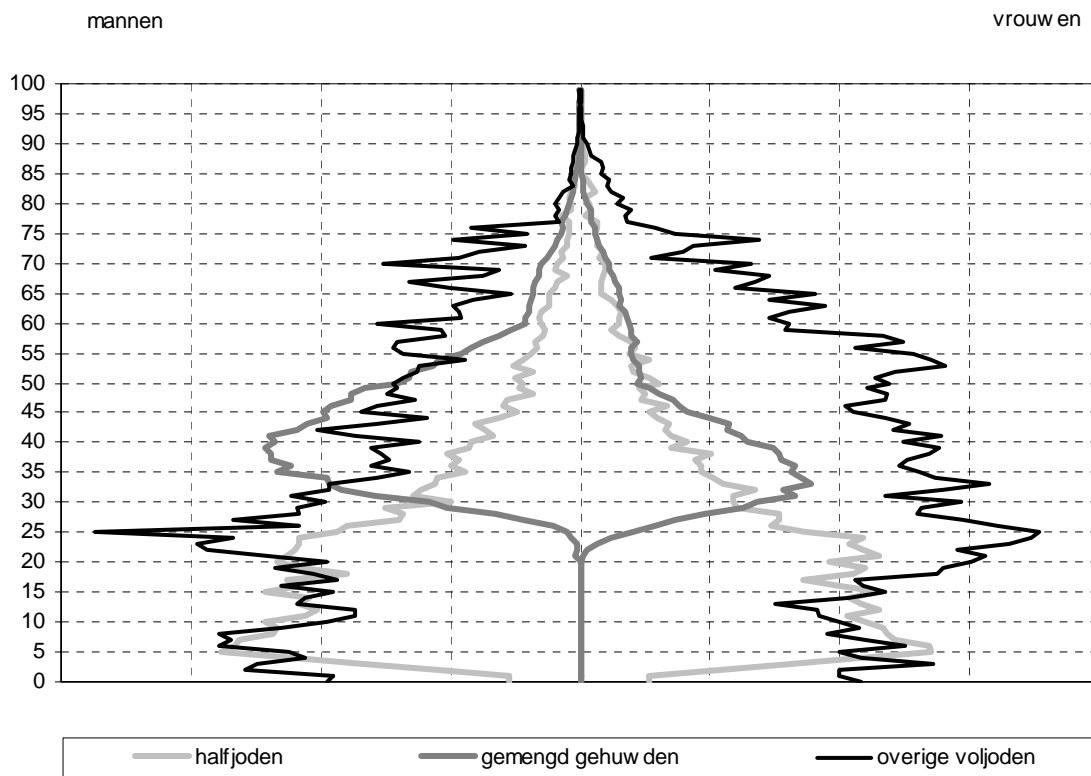
Deze twee eisen werken voor de verschillende categorieën oorspronkelijke rechthebbenden geheel verschillend uit.

- Voor de ‘halfjoden’¹² zijn de kinderen niet-rechthebbend (en dus wél potentieel plaatsvervangend). ‘Halfjoden’ waren in 1941 immers per definitie niet joods gehuwd (dat wil zeggen: zij waren hetzij ongehuwd, hetzij gehuwd met een niet-joodse partner). Hun kinderen voldoen dus niet aan het criterium ‘geboren voor 1946 en tenminste één volledig joodse ouder’ en zijn daarmee niet zelf rechthebbend.
- Voor de gemengd gehuwden onder de ‘voljoden’ zijn de kinderen wél rechthebbend. Voor zover deze kinderen vóór 1946 zijn geboren, zitten zij in de groep ‘oorspronkelijke rechthebbenden’ (namelijk in de categorie ‘halfjoden’). Deze kinderen kunnen dus niet als potentiële ‘plaatsvervanger’ optreden.
- Voor de overige ‘voljoden’ zijn de kinderen eveneens rechthebbend. Een deel van de uit deze ‘voljoden’ vóór 1946 geboren kinderen heeft de oorlog niet overleefd. Voor zover deze kinderen de oorlog wél hebben overleefd, maken zij deel uit van de groep ‘oorspronkelijke rechthebbenden’ (namelijk de categorie ‘voljoden’, al dan niet gemengd gehuwd). Deze kinderen kunnen evenmin als potentiële plaatsvervanger optreden.

Voor de berekening van het aantal ‘plaatsvervangende porties’ is het dus nodig om de totale groep ‘oorspronkelijke rechthebbenden’, onderscheiden naar leeftijd en geslacht, nader uit te splitsen in drie categorieën: ‘halfjoden’, gemengd gehuwde ‘voljoden’, overige ‘voljoden’. Bovendien moet voor elke categorie weer een verdeling naar leeftijd en geslacht worden bepaald.

¹² De begrippen ‘halfjoden’, ‘voljoden’ en ‘gemengd gehuwd’ worden gebruikt volgens de definities van de Duitsers.

Figuur 2. Geconstrueerde leeftijdsverdeling rechthebbenden 31.12.1945, per categorie

8.1. 'Halfjoden'

Uit de 'Statistiek 1941' is de verdeling naar geboortjaar en geslacht bekend; geboortjaar 1941 (leeftijdsgroep 0) is onvolledig omdat de registratie in de loop van dat jaar plaatsvond. Tussen 1941 en 1945 zijn hier nog kinderen uit gemengde huwelijken bij gekomen. Deze aantallen geboorten zijn echter in de loop van de bezettingsjaren sterk teruggelopen. De leeftijdsverdeling per ultimo 1945 is geschat door de verdeling 1941 vier jaren op te schuiven, en de verdeling aan de onderkant te completeren (1941-1945 handmatig aanvullen, met een over de tijd sterk dalend geboortecijfer).

De resulterende verdeling is weergegeven in figuur 2 (lichtgrijze lijn). Het totale aantal 'halfjoden' is herschaald tot de 14.545 uit tabel 2.

8.2. Gemengd gehuwde 'voljoden'

De 'Statistiek 1941' bevat een verdeling naar leeftijd en geslacht van de 'voljoden', alsmede van de gehuwde 'voljoden', maar niet van de gemengd gehuwden onder hen. Alleen de verdeling naar geslacht van de gemengd gehuwden¹³ is bekend. Wij hebben de leeftijdsverdeling der gemengd gehuwden in 1941 geschat door een aanname te maken over het percentage joods huwenden¹⁴ naar geslacht en geboortjaar. Voor mannen: 95% voor

¹³ Het aantal gemengd gehuwde 'voljoden' wordt in de 'Statistiek 1941' sterk overschat, namelijk op circa 19.000. Het werkelijke aantal is onbekend, maar ligt naar schatting rond de 9.000.

¹⁴ Dat wil zeggen: gegeven dat men huwt, het percentage dat huwt met een joodse partner.

geboortjaar 1885 en ouder, geleidelijk dalend tot 55% voor geboortjaar 1925. Voor vrouwen: 95% voor geboortjaar 1895 en ouder, geleidelijk dalend tot 65% voor geboortjaar 1925. Deze percentages zijn bepaald op basis van gegevens uit met name het 'Sociaal-demografisch onderzoek onder de joden in Nederland' van 1999 (Van Solinge, in voorbereiding).

De leeftijdsverdeling per ultimo 1945 is vervolgens verkregen door die per 1941 vier jaar op te schuiven. De overwegingen daarbij zijn: de 'natuurlijke' sterfte is verwaarloosbaar (relatief jonge groep); na 1941 hebben geen gemengde huwelijken meer plaatsgevonden (verboden op grond van de 'Neurenberger wetten'; Ultee en Luijkx, 1996, p. 283); het relatief beperkte aantal deportaties heeft alle leeftijdsgroepen in evenredige mate getroffen.

De resulterende verdeling is weergegeven in figuur 2 (donkergrijze lijn). Het totale aantal op deze wijze berekende gemengd gehuwde 'voljoden' is herschaald tot de 8.500 uit tabel 2.

8.3. Overige 'voljoden'

De verdeling naar leeftijd en geslacht der overige 'voljoden' levert enkele problemen op. Er zijn verschillende manieren om deze te benaderen. Eén mogelijkheid is salderen: totaal rechthebbenden minus de twee reeds genoemde categorieën levert de derde categorie op. Deze aanpak wordt verder aangeduid als de 'NIDI' methode.

De resulterende verdeling is weergegeven in figuur 2 (zwarte lijn). Het totale aantal bedraagt 26.607: de 49.652 uit tabel 2, verminderd met 14.545 'halfjoden' en 8.500 gemengd gehuwden. De verdeling is tamelijk onregelmatig, een direct gevolg van de onregelmatigheden (relatief kleine aantallen) in de telling van 1966. De verdeling bevat vrij veel oudere vrouwen, wat ons tamelijk onwaarschijnlijk voorkomt. Weliswaar is een vrouwenoverschot in de joodse bevolking een bekend verschijnsel, maar niet in die mate als in figuur 2.

Een andere mogelijkheid is, meer direct aansluiting te zoeken bij bekende gegevens over slachtoffers en overlevenden van de jodenvervolgung. Het reeds eerder genoemde NIOD-bestand (Centraal Registratiebureau voor Joden, 1944-1945) bevat gegevens over 18.334 personen, voor het overgrote deel onderduikers. Na een kleine correctie voor de jongste leeftijdsgroep zou men kunnen aannemen dat deze verdeling representatief is voor de totale groep der overige 'voljoden'. Deze aanpak duiden wij verder aan als de 'NIOD' methode.

De 'NIOD' verdeling is afgezet tegen enkele andere verdelingen. Allereerst de 'voljoden' uit 1941, verminderd met de slachtoffers uit 'In Memoriam / L'Zecher'. Beide verdelingen naar geboortjaar blijven nauwelijks van elkaar te onderscheiden. Het aantal slachtoffers is relatief iets geringer voor de geboortejaren 1900-1920 (gemengd gehuwden, weerbare leeftijdsgroep) en iets groter voor de geboortejaren vóór 1900 (ouderen). Als we de slachtoffers op de populatie 1941 in mindering brengen, krijgen we een indicatie voor de leeftijdsverdeling van de overlevenden (saldo). Deze verdeling bevat aanzienlijk meer ouderen dan 'NIOD'. Dit grote verschil zou (mede) kunnen worden verklaard uit de hoge 'natuurlijke' sterfte tijdens en kort na de oorlogsjaren, die vooral ouderen heeft getroffen (onderduik, hongerwinter, uitputting).

Als niet alleen de deportatieslachtoffers worden afgetrokken van de 'voljoden' uit 1941, maar ook de gemengd gehuwden, is de aansluiting met 'NIOD' ronduit slecht. Nog steeds zijn de

‘ouderen’ in NIOD sterk ondervertegenwoordigd. Bovendien bevat ‘NIOD’ opvallend veel 25-45 jarigen. De relatieve overlevingskansen (in met name onderduik) voor de jongvolwassenen zijn weliswaar groter waren dan voor de andere leeftijdsgroepen, maar niet in die mate dat hiermee het gehele verschil wordt verklaard. Waarschijnlijk is mede een oorzaak, het feit dat wij het aantal gemengd gehuwden in deze leeftijdsgroepen enigszins hebben overschat.

Ten slotte is ‘NIOD’ (overlevenden, met name onderduikers) vergeleken met ‘NIDI’ (terugrekening vanuit 1966, minus reconstructie ‘halfjoden’ en ‘gemengd gehuwde voljoden’). Het is opvallend dat de verdelingen voor de ouderen (vanaf ongeveer leeftijd 60) nu wél redelijk met elkaar sporen; dit suggereert dat de ‘normale’ sterfte in de oorlogsjaren een grote rol heeft gespeeld. Het belangrijkste verschil zit hem in de middelbare leeftijden: mannen van circa 30-55 jaar en vrouwen van circa 25-45 jaar zijn in ‘NIOD’ in sterkere mate vertegenwoordigd dan in ‘NIDI’; dit lijkt wederom te duiden op een overschatting van het aantal ‘jonge’ gemengd gehuwden in ‘NIDI’. Voorts bevat ‘NIDI’ iets meer zeer jonge kinderen (het grote verschil voor leeftijd 0 komt doordat geboortjaar 1945 slechts zeer gedeeltelijk in het NIOD-bestand is opgenomen).

8.4. Conclusie

De leeftijdsverdeling van de ‘halfjoden’ lijkt in orde.

De leeftijdsverdeling van de gemengd gehuwden is waarschijnlijk iets aan de jonge kant. Anderzijds is het ons niet duidelijk wat er schort aan de veronderstellingen waarop deze leeftijdsverdeling is geconstrueerd. Om deze reden is besloten, de geconstrueerde leeftijdsverdeling van gemengd gehuwden te handhaven.

Voor de leeftijdsverdeling van de overige ‘voljoden’ zijn ‘NIDI’ en ‘NIOD’ beschikbaar. ‘NIOD’ is onvolledig voor de allerjongsten; dit kan handmatig worden bijgesteld. ‘NIOD’ is gebaseerd op vrijwel uitsluitend onderduikers, weliswaar een substantieel deel maar waarschijnlijk niet volledig representatief voor alle ‘overige voljoden’. ‘NIDI’ bevat wat weinig middelbaren, waarschijnlijk een gevolg van de combinatie van de constructiemethode (saldo na aftrek beide andere categorieën) en onvolkomenheden in de basisverdeling (telling 1966, teruggerekend naar 1946). Wat de ‘echte’ leeftijdsverdeling is geweest, weten wij niet. Vandaar dat is besloten om beide verdelingen¹⁵ te gebruiken als alternatieve basis voor de berekening van het aantal porties in 2000.

9. Samenvattend schema

De in de paragrafen 4-8 uitgevoerde stappen kunnen als volgt schematisch worden samengevat.

(1) Reconstructie oorspronkelijke rechthebbenden (8 mei 1945) naar leeftijd en geslacht:

¹⁵ Bij ‘NIOD’ wordt de volgende correctie toegepast: verdeling voor de zeer jonge kinderen handmatig aanpassen; vervolgens de verdeling proportioneel opblazen om van 18.334 op het totale aantal van 26.607 ‘overige voljoden’ uit te komen. Een consequentie van deze aanpak is, dat onder ‘NIOD’ en ‘NIDI’ niet alleen de leeftijdsverdeling van de ‘overige voljoden’ verschilt, maar ook de leeftijdsverdeling van de totale groep ‘oorspronkelijke rechthebbenden’.

- Telling 1966 naar leeftijd en geslacht: N=29.660 halachisch
- Terug naar 1946: N=32.379 halachisch
- Correctie emigratie voor ‘verdwenen’ vluchtelingen: N=34.379 halachisch
- Reconstructie 1941-1945 (definities van de Duitsers): N=36.560 halachisch, N=49.652 rechthebbenden
- Correctie voor ‘gat’ tussen 1941 en 1966 (waarschijnlijk: onderschatting telling 1966): N=36.560 halachisch
- Leeftijdsverdeling van halachisch naar rechthebbenden conform ‘halfjoden’ 1941, geëxtrapoleerd naar 1945: N=49.652 rechthebbenden
- Vereenvoudigende veronderstelling: 8 mei 1945 = 1 januari 1946

(2) Oorspronkelijke rechthebbenden naar leeftijd en geslacht, uitgesplitst in drie categorieën:

- ‘halfjoden’: Statistiek 1941, geëxtrapoleerd naar 1945. N=14.545
- gemengd gehuwde ‘voljoden’: Schatting op basis van Statistiek 1941 en Sociaal-demografisch onderzoek, geëxtrapoleerd naar 1945. N=8.500
- overige ‘voljoden’: N=26.607. Twee alternatieve methoden:
 - ‘NIDI’: saldo (totaal minus ‘halfjoden’ minus gemengd gehuwden)
 - ‘NIOD’: conform NIOD overlevendenbestand (met name onderduikers), voor jongste leeftijdsgroepen gecompleteerd en herschaald.

10. Van 1945 naar 2000

De volgende fase van de schatting behelst een berekening van de oorspronkelijke rechthebbenden naar het aantal nog levenden in 2000, alsmede naar het aantal uit hen geboren kind-plaatsvervangers, onderscheiden naar type huwelijk. De volgende demografische processen spelen bij deze berekening een rol:

- Sterfte, zowel van de rechthebbenden zelf als van hun kinderen en partners.
- Huwelijkssluiting: wel of niet ooit huwen, en indien wel, met een joodse of met een niet-joodse partner. Hierbij zijn diverse vereenvoudigende veronderstellingen gehanteerd. Met name is aangenomen dat iedereen slechts één keer trouwt; met echtscheiding, verweduwing en hertrouw is dus geen rekening gehouden. Natuurlijk vinden echtscheiding, verweduwing en hertrouw in werkelijkheid wél plaats, maar op de berekening van het aantal plaatsvervangers hebben deze processen niet of nauwelijks invloed.
- Vruchtbaarheid: aantal kinderen (0, 1, 2, 3 of meer) binnen het huwelijk, onderscheiden naar type (joods, gemengd). Er is verondersteld dat nooit gehuwden geen kinderen krijgen.
- Voor kinderen en partners geboren vóór 1945: uitsplitsing naar personen die wél en niet zelf rechthebbend zijn (zelf rechthebbenden kunnen namelijk niet ook nog eens als plaatsvervanger optreden voor een inmiddels overleden ouder c.q. partner).

Al deze parameters moeten in principe worden onderscheiden naar geslacht en geboortjaar. De specificatie van de berekeningen en de herkomst van de cijfers wordt hieronder gegeven.

Tabel 4. Gehanteerde demografische parameters

geboortejaar	nooit gehuwd	joods gehuwd	kinderloze joodse huwelijken	kinderloze gemengde huwelijken	1 kind gegeven 1 of meer kinderen	3+ kinderen gegeven 2 of meer kinderen	gemiddeld kindertal
MANNEN							
1945	5,3%	30%	7,0%	7,0%	15,0%	45%	1,97
1940	5,3%	36%	7,0%	7,0%	12,6%	52%	2,05
1930	5,4%	48%	8,5%	8,5%	7,7%	64%	2,18
1920	7,6%	60%	10,0%	10,0%	13,1%	68%	2,05
1910	8,1%	66%	11,0%	11,0%	19,9%	72%	1,94
1900	9,1%	72%	11,0%	11,0%	20,0%	80%	1,97
1890	10,0%	78%	11,0%	11,0%	20,0%	80%	1,95
1880	10,0%	84%	11,0%	11,0%	20,0%	80%	1,95
1870	10,0%	90%	11,0%	11,0%	20,0%	80%	1,95
1846	10,0%	95%	11,0%	11,0%	20,0%	80%	1,95
VROUWEN							
1945	6,3%	40%	5,0%	11,0%	15,0%	45%	1,91
1940	6,3%	48%	5,0%	11,0%	12,6%	52%	2,00
1930	6,4%	63%	9,0%	13,0%	7,7%	64%	2,11
1920	9,0%	78%	13,0%	15,5%	13,1%	68%	1,94
1910	10,7%	83%	17,0%	18,0%	19,9%	72%	1,76
1900	12,7%	88%	17,0%	18,0%	20,0%	80%	1,77
1890	13,0%	93%	17,0%	18,0%	20,0%	80%	1,76
1880	13,0%	95%	17,0%	18,0%	20,0%	80%	1,76

10.1. Nooit gehuwden

Per geboortejaar en geslacht wordt een bepaald percentage dat nooit huwt gespecificeerd. Deze personen krijgen per definitie geen kinderen.

In het zogenoemde 'Familiebestand', samengesteld in het kader van het lopende 'Sociaal-demografisch onderzoek onder de joden in Nederland', is het percentage nooit gehuwden naar geslacht en geboortecohort bepaald. Voor de cohorten 1905-1924 zijn deze percentages aan de hoge kant als gevolg van de oorlog: een relatief groot deel van de betrokkenen is vóór het huwelijk vermoord. De percentages kunnen ook worden uitgerekend voor uitsluitend die personen in het Familiebestand die de oorlog hebben overleefd. De percentages nooit gehuwd worden dan een stuk kleiner; de aantallen personen worden echter ook een stuk kleiner, wat de betrouwbaarheid van de percentages niet ten goede komt.

Ter controle kunnen enkele andere bronnen worden gebruikt, namelijk standgegevens over burgerlijke staat naar leeftijd en geslacht. 'Rapport 1954' en 'Rapport 1966' bevatten dit soort cijfers voor de joodse bevolking; het CBS heeft een jaarlijkse statistiek voor de totale bevolking.

De percentages nooit gehuwd die uiteindelijk zijn vastgesteld staan in tabel 4. Voor de oudere cohorten sporen de percentages zeer goed met de cijfers van Frinking en Van Poppel (1979).

Een niet te verwaarlozen deel van de oorspronkelijke rechthebbenden woont nu in Israël. Voor deze groep zal het aandeel nooit-gehuwden iets lager liggen dan voor joden in Nederland. Het effect hiervan op de gemiddelde percentage nooit-gehuwden, en *a fortiori* op het aantal porties, moet echter als zeer gering worden beschouwd.

10.2. Type huwelijk

De personen die wél ooit huwen moeten worden onderscheiden in personen die met een joodse partner trouwen en zij die gemengd huwen (d.w.z. met een niet-joodse partner).

Het Familiebestand kan worden gebruikt om het percentage joods huwenden (gegeven dat men huwt) naar geslacht en geboortejaar te bepalen. Dezelfde cijfers zijn al eerder gebruikt om de leeftijdsverdeling van de startpopulatie ‘gemengd gehuwden’ te schatten. Over de tijd ziet men een sterke toename van het gemengd huwen, en een structureel verschil tussen mannen en vrouwen (joodse mannen huwen vaker gemengd dan joodse vrouwen).

Ter controle kunnen weer ‘Rapport 1954’, ‘Rapport 1966’ en cijfers van het CBS worden gebruikt. Deze cijfers hebben betrekking op het aandeel gemengde huwelijken in het totaal van de gesloten huwelijken in een bepaald jaar.

Tabel 4 vermeldt de uiteindelijk vastgestelde percentages ‘joods gehuwd’. Na cohort 1920 neemt het percentage ‘joods huwenden’ snel af. Dit hangt onder meer samen met de holocaust: na 1945 is het aantal potentiële joodse huwelijkspartners aanzienlijk kleiner dan vóór de oorlog.

10.3. Huwelijksluiting per categorie

De percentages ‘nooit gehuwd’ en ‘joods gehuwd’ zijn vastgesteld voor het totaal der oorspronkelijke rechthebbenden. Binnen dit totaal worden echter drie groepen onderscheiden die elk hun eigen huwelijksgedrag hebben. Immers, de ‘gemengd gehuwden’ zijn per definitie gehuwd, en per definitie niet-joods gehuwd. Het ‘nooit huwen’ en het ‘joods huwen’ is dus uitsluitend van toepassing op de categorieën ‘halfjoden’ en ‘overige voljoden’. Bovendien is bekend dat ‘halfjoden’ aanzienlijk vaker gemengd huwen dan ‘voljoden’.

In het rekenschema is met beide factoren als volgt rekening gehouden:

- ‘nooit huwen’: aantal berekenen voor totaal; naar rato verdelen over ‘halfjoden’ en ‘overige voljoden’.
- ‘gemengd huwen’: aantal berekenen voor totaal; de ‘gemengd gehuwden’ allen gemengd gehuwd laten zijn; wat er dan nog over is, zodanig verdelen over ‘halfjoden’ en ‘overige voljoden’ dat de huwende ‘overige voljoden’ twee¹⁶ keer zo vaak joods huwen als de huwende ‘halfjoden’.

10.4. Aantal kinderen per huwelijk

Gegeven een huwelijk, en gegeven het type huwelijk, dient te worden vastgesteld hoeveel kinderen ooit uit dit huwelijk zijn geboren. Er wordt onderscheid gemaakt tussen huwelijken met 0, 1, 2, en 3 of meer kinderen.

Allereerst het percentage kinderloze huwelijken. Het Familiebestand kan worden gebruikt, maar vereist grote voorzichtigheid. Personen die in de oorlog zijn omgebracht zijn relatief vaak kinderloos (jong-gehuwden; selectieve antwoorden in de survey 1999). Bovendien bevat

¹⁶ Verhoudingscijfer twee geschat op basis van Familiebestand.

het bestand relatief veel ouders van de respondenten uit 1999, en die ouders zijn per definitie niet kinderloos. Het percentage kinderloze huwelijken is derhalve bepaald op uitsluitend die personen die de oorlog hebben overleefd, en exclusief de ouders van de respondenten.

Oudere cohorten zijn vaker kinderloos dan jongere, vooral onder vrouwen. Ook zijn er verschillen naar type huwelijk: bij mannen zijn joodse huwelijken en gemengde huwelijken ongeveer even vaak kinderloos, maar voor vrouwen zijn gemengde huwelijken aanzienlijk vaker kinderloos dan joodse huwelijken. De gevonden percentages zijn redelijk vergelijkbaar met die in 'Rapport 1966'.

Vervolgens de verdeling van de niet-kinderloze huwelijken naar kindertal. Het Familiebestand bevat niet voldoende waarnemingen om deze verdeling (naar geslacht én cohort én type huwelijk én 1/2/3+ kinderen) goed te kunnen schatten. Er is dan ook mede gekeken naar cijfers voor de totale bevolking van Nederland (Liefbroer en Dykstra, 2000). Bovendien is de verdeling voor mannen en vrouwen gelijk verondersteld.

Tabel 4 bevat de uiteindelijk vastgestelde percentages. Ter controle bevat de tabel tevens het met deze percentages corresponderende gemiddeld kindertal. Deze gemiddelden zien er tamelijk plausibel uit.

Ook hier geldt dat de thans in Israël wonende rechthebbenden gemiddeld meer kinderen krijgen dan joden in Nederland, maar dat het effect op het gemiddeld kindertal en het aantal porties zeer beperkt is.

10.5. Van kinderen naar kind-plaatsvervangers

Een verdeling naar uiteindelijk kindertal is niet voldoende om het aantal porties anno 2000 te kunnen schatten. Immers, een kind van een rechthebbende kan alleen als plaatsvervanger optreden als hij/zij zelf níet rechthebbend is. Dat is niet altijd het geval. Om van kinderen bij kind-plaatsvervangers te komen, moeten we al die kinderen in mindering brengen die voldoen aan het criterium voor 'rechthebbende': geboren vóór 1946, minstens twee joodse grootouders (via dezelfde ouder; zie echter noot 9).

De verdeling van het aantal kinderen van rechthebbenden naar geboortjaar van het kind is niet bekend. Voor dit onderdeel van de berekening wordt ter vereenvoudiging verondersteld dat alle kinderen op leeftijd 25 (van de ouder) worden geboren¹⁷.

Voor de 'halfjoden' geldt dat de kinderen nooit zelf rechthebbend zijn. Alle kinderen zijn plaatsvervangers.

Voor de 'voljoden' (zowel gemengd gehuwd als overig) geldt dat de kinderen voor zover geboren vóór 1946 wél rechthebbend zijn. Dit is als volgt geoperationaliseerd:

¹⁷ Ter controle van deze aanname het volgende. (A) Er zijn eind 1945 8.500 gemengd gehuwden, waarvan 6.284 in de leeftijdsgroep 25-49. Bij gemiddeld 2 kinderen per gemengd huwelijk, zouden er dan 12.568 'halfjoden' in de leeftijdsgroep 0-24 moeten zijn. De startpopulatie telt er 8.911, hetgeen redelijk spoort (niet alle kinderen overleven, en na 1941 is de vruchtbaarheid onder gemengd gehuwden sterk gedaald). (B) Er zijn eind 1945 26.607 'overige voljoden', waarvan 9.701 in de leeftijdsgroep 25-49. Bij gemiddeld 2 kinderen per joods huwelijk, ofwel 1 kind per persoon, zouden er dan 9.701 kinderen zijn. In de berekende populatie per eind 1945 zitten totaal 10.202 'voljoden' in de leeftijdsgroep 0-24 jaar. De individuen in beide groepen (9.701 en 10.202) zijn natuurlijk niet noodzakelijkerwijs dezelfde: de 9.701 bevat vermoorde kinderen, de 10.202 bevat oorlogswezen (Brasz, 1995, p. 400 noemt een aantal van circa 2000).

- voor ‘voljoden’ geboren in 1920 of later: 100% van de kinderen is plaatsvervanger. De kinderen zijn immers allemaal geboren na 1945, en dus niet zelf rechthebbend.
- voor ‘voljoden’ geboren in 1905 of eerder: 0% van de kinderen is plaatsvervanger. Als er na leeftijd 40 geen kinderen meer worden geboren, zijn alle kinderen geboren vóór 1945, en dus zelf rechthebbend en dus geen plaatsvervanger.
- voor ‘voljoden’ geboren tussen 1905 en 1920: het percentage plaatsvervangers onder de kinderen loopt lineair van 0 naar 100.

10.6. Partners als plaatsvervanger

De portie van overleden rechthebbenden zonder kind-plaatsvervangers kan eventueel overgaan op de partner, als aan twee voorwaarden is voldaan: de partner leeft nog, en de partner is zelf niet-rechthebbend. De vraag of de partner rechthebbend is, hangt af van het type huwelijk van de overleden rechthebbende:

- rechthebbende gemengd gehuwd: de partner is dan niet-joods, dus niet-rechthebbend, dus wél plaatsvervanger;
- rechthebbende joods gehuwd: de partner is dan joods. De partner is dan zelf rechthebbend indien hij/zij tussen 1940-1945 enige tijd in Nederland verbleef (‘Nederland’), en niet-rechthebbend indien dat niet het geval was (‘buitenland’).

Het aandeel ‘buitenland’ in deze laatste groep is niet bekend. Twee uitersten zijn: 0% (alle partners uit Nederland); 100% (alle partners ofwel geïmmigreerd naar Nederland en daar gehuwd, ofwel gehuwd nadat oorspronkelijke rechthebbende naar het buitenland was geëmigreerd). De migratiegeschiedenis is dus heel belangrijk. Hieromtrent zijn tenminste twee redeneringen mogelijk:

- Van de oorspronkelijke (1945) populatie joden in Nederland is een substantieel deel geëmigreerd, vooral naar Israël. Een ruwe schatting is 35%. Wij hebben echter te maken met inmiddels overleden rechthebbenden: die waren in 1945 relatief oud (want nu overleden), en zijn dus in mindere mate geëmigreerd; hun partner zal dus vaker ‘Nederlands’ zijn. De conclusie luidt dat het percentage met ‘buitenlandse partner’ lager is dan 35%, zeg 20%.
- De migratie naar Israël bestond, zeker kort na de oorlog, vooral uit nog niet gehuwde jong-volwassenen. Die trouwden vervolgens in Israël. Onder de geëmigreerden is het aandeel gehuwd met een niet-rechthebbende joodse partner dus zeer hoog. Onder de joods gehuwden is het percentage ‘buitenlandse partner’ dus hoog, zeg 80%. Anderzijds zal onder de geëmigreerden het aandeel inmiddels overledenen én het aandeel ‘zonder kind-plaatsvervanger’ juist weer lager zijn.

Beide redeneringen zijn correct, maar eenzijdig. We weten eenvoudig niet welke factor zwaarder weegt. Om deze reden is besloten om, binnen de groep ‘overleden, geen kind-plaatsvervanger, joods gehuwd, partner leeft’ het aandeel rechthebbende partners op 50% te stellen.

10.7. Sterfte kind-plaatsvervangers

Niet alle ooit geboren kind-plaatsvervangers zijn anno 2000 nog in leven. Met behulp van overlevingskansen (totale bevolking; gemiddeld voor mannen en vrouwen; vóór 1950 de

cijfers voor 1950) is de verdeling naar ooit geboren kind-plaatsvervangers omgerekend tot een verdeling naar thans nog levende kind-plaatsvervangers. Daarbij is verondersteld dat kinderen 25 jaar na hun ouders zijn geboren, en dat maximaal één kind-plaatsvervanger kan komen te overlijden

Het gebruik van ‘normale’ sterftekansen lijkt op het eerste gezicht onjuist. Een groot deel van de joden is immers tijdens de oorlogsjaren om het leven gebracht. Echter, wij spreken hier over sterfte onder *plaatsvervangers*. Plaatsvervangers zijn per definitie niet onderhevig geweest aan deportatie en moord. Immers, zij zijn ofwel geboren na 1945, ofwel niet zelf rechthebbend. Het gebruik van normale sterftekansen is dus wel degelijk geoorloofd.

10.8. Sterfte rechthebbenden en partners

De laatste stap in de berekening betreft de sterfte onder de rechthebbenden zelf en hun eventuele partners. Hiervoor zijn eveneens overlevingskansen gebruikt naar leeftijd en geslacht, voor de totale bevolking (voor partners is bovendien verondersteld dat de man gemiddeld twee jaar ouder is dan de vrouw). Deze sterftekansen zijn toegepast ongeacht de huwelijkstoestand en het aantal kinderen. Dit is niet helemaal correct, maar het effect op de uitkomsten is waarschijnlijk zeer beperkt.

11. Het bepalen van het aantal porties

De demografische exercitie leidt tot een gedetailleerde uitsplitsing van de 49.652 oorspronkelijke rechthebbenden, gelijktijdig naar de volgende kenmerken:

- geslacht
- geboortejaar
- categorie (‘halfjoden’, ‘gemengd gehuwde voljoden’, ‘overige voljoden’)
- overlevingsstatus per eind 1999 (levend, overleden)
- type huwelijk (geen, joods, gemengd)
- aantal per eind 1999 nog levende kind-plaatsvervangers (0, 1, 2, 3+)
- overlevingsstatus partner per eind 1999 (levend, overleden, niet van toepassing)

Conform het definitieve voorstel van de werkgroep ‘Verdeling Joodse Tegoeden’ kan hieruit het maximale aantal individueel uit te keren porties worden bepaald. Hiervoor dient men als volgt te tellen:

- alle thans nog levende rechthebbenden
- plus alle overleden rechthebbenden met één of meer nog levende kind-plaatsvervangers
- minus 50% van het aantal overleden rechthebbenden met precies één nog levende kind-plaatsvervanger uit een joods huwelijk¹⁸ waarvan de huwelijkspartner eveneens inmiddels is overleden

¹⁸ Op zich is ‘joods gehuwd’ niet hetzelfde als ‘gehuwd met een mede-rechthebbende’. Het is mogelijk dat de joodse huwelijkspartner pas na de oorlog naar Nederland is gekomen, b.v. uit Israël of Hongarije. Het niveau van de (bruto) buitenlandse migratie is daarvoor mede bepalend. Het is niet eenvoudig om hiervoor een correctie aan te brengen. Het gaat overigens om zulke kleine aantallen dat het voor de berekeningen nauwelijks uit zou maken.

- plus alle overleden rechthebbenden zonder kind-plaatsvervangers waarvan de partner nog leeft en wel: 100% indien gemengd gehuwd, 50% indien joods gehuwd.

De derde stap vergt enige toelichting. De portie van een overleden rechthebbende wordt verdeeld over zijn of haar plaatsvervangers. Echter, een plaatsvervanger ontvangt ten hoogste één portie. Dit houdt in dat, in geval twee rechthebbenden samen één plaatsvervanger hebben en beiden zijn overleden, de plaatsvervanger slechts één portie krijgt. Per overleden rechthebbende verdwijnt er in deze gevallen dus een halve portie indien er slechts één plaatsvervanger is.

12. Basisschatting

Tabel 5 geeft de uitkomsten voor de basis-schatting van het aantal porties anno 2000. Er zijn twee varianten: ‘NIDI’ en ‘NIOD’. Deze verschillen in de verdeling naar leeftijd en geslacht voor de startpopulatie ‘overige voljoden’ (zie paragraaf 8).

Tabel 5. Basisschatting aantal porties, voor twee varianten leeftijdsverdeling startpopulatie

	‘NIDI’	‘NIOD’
Oorspronkelijke rechthebbenden	49.652	49.652
Situatie eind 1999:		
* in leven (A)	18.763	17.891
* overleden	30.889	31.761
Overleden eind 1999:		
* zonder kind-plaatsvervangers	21.598	22.295
* met kind-plaatsvervangers (B)	9.291	9.466
Af: 50% één kind-plaatsvervanger voor twee rechthebbenden (C)	382	406
Partner-plaatsvervangers (D)	968	1.057
Totaal aantal porties (A+B-C+D)	28.640	28.008

Het is opvallend dat, ondanks de tamelijk verschillende initiële leeftijdsverdelingen, ‘NIDI’ en ‘NIOD’ tot vergelijkbare aantallen porties komen. Het verschil van circa 600 porties is toe te schrijven aan het feit dat de ‘overige voljoden’ in ‘NIOD’ iets ouder zijn en daardoor in grotere mate inmiddels zijn overleden.

Het aantal porties (28 à 29 duizend) is aanzienlijk kleiner dan het oorspronkelijke aantal rechthebbenden (50 duizend). Veruit de belangrijkste oorzaak van dit verschil is, dat een groot deel van de kinderen van rechthebbenden zelf óók rechthebbend is, en daardoor niet meer als plaatsvervanger kan optreden. Het gevolg is dat het merendeel van de overledenen geen kind-plaatsvervangers heeft.

Tabel 6 onderscheidt de porties naar de drie categorieën.

Tabel 6. Basisschatting naar categorie rechthebbende

	half-joden	gemengd gehuwde voljoden	overige voljoden	totaal
	Startpopulatie 'NIDI'			
Oorspronkelijke rechthebbenden	14.545	8.500	26.607	49.652
Situatie eind 1999:				
* in leven (A)	7.970	847	9.947	18.763
* overleden	6.575	7.653	16.660	30.889
Overleden eind 1999:				
* zonder kind-plaatsvervangers	1.770	6.695	13.133	21.598
* met kind-plaatsvervangers (B)	4.806	958	3.527	9.291
Af: 50% één kind-plaatsvervanger twee rechthebbenden (C)	262	0	120	382
Partner-plaatsvervangers (D)	157	484	327	968
Totaal aantal porties (A+B-C+D)	12.670	2.289	13.681	28.640
	Startpopulatie 'NIOD'			
Oorspronkelijke rechthebbenden	14.545	8.500	26.607	49.652
Situatie eind 1999:				
* in leven (A)	7.970	847	9.074	17.891
* overleden	6.575	7.653	16.533	31.761
Overleden eind 1999:				
* zonder kind-plaatsvervangers	1.743	6.695	13.857	22.295
* met kind-plaatsvervangers (B)	4.832	958	3.676	9.466
Af: 50% één kind-plaatsvervanger twee rechthebbenden (C)	262	0	144	406
Partner-plaatsvervangers (D)	158	484	415	1.057
Totaal aantal porties (A+B-C+D)	12.698	2.289	13.021	28.008

Circa 45% van de porties komt voor rekening van de 'halfjoden', terwijl zij slechts ongeveer 30% van de oorspronkelijk populatie uitmaken. Daarvoor zijn twee redenen: de 'halfjoden' waren in 1945 relatief jong, en zijn dus relatief vaak nu nog zelf in leven; en de kinderen van de 'halfjoden' zijn niet zelf rechthebbend, waardoor bij overlijden relatief weinig porties verloren gaan.

Hoe belangrijk het effect 'kinderen zelf rechthebbend, dus geen plaatsvervanger' is, wordt geïllustreerd in tabel 7. Daarin wordt voor de drie categorieën nagegaan welke factoren bijdragen aan het niet hebben van een kind-plaatsvervanger:

- nooit huwen. Deze factor is van weinig betekenis, en is nul voor de 'gemengd gehuwde voljoden' (want die zijn per definitie gehuwd).
- kinderloos huwelijk (het verschil tussen de rijen 'nooit gehuwd' en 'nooit een kind'). Eveneens van weinig betekenis.
- kinderen tellen niet als plaatsvervanger, omdat de kinderen zelf rechthebbend zijn. Dit is veruit de belangrijkste oorzaak van het niet hebben van een plaatsvervanger. Het doet zich in zeer sterke mate voor onder de 'voljoden', maar niet onder de halfjoden.
- kind-plaatsvervangers zijn inmiddels overleden. Dit effect is zeer klein. Het is nog het grootst onder de 'halfjoden'. Dat komt doordat de kind-plaatsvervangers van de 'halfjoden' ook vóór 1946 kunnen zijn geboren; daardoor zijn de kind-plaatsvervangers van de 'halfjoden' in 1999 ouder dan de kind-plaatsvervangers van de 'voljoden'.

Tabel 7. Oorspronkelijke rechthebbenden naar categorie en redenen voor het niet hebben van een kind-plaatsvervanger (Basisschatting)

	half-joden	gemengd gehuwde voljoden	overige voljoden	totaal
	Startpopulatie 'NIDI'			
Oorspronkelijke rechthebbenden	14.545	8.500	26.607	49.652
Nooit gehuwd	1.349	0	3.020	4.370
Nooit een kind	2.799	1.154	5.858	9.811
Nooit een kind-plaatsvervanger	2.799	7.115	15.167	25.080
Geen levende kind-plaatsvervangers	3.092	7.145	15.245	25.482
waarvan rechthebbende zelf nu nog leeft	1.322	450	2.112	3.884
waarvan rechthebbende zelf inmiddels is overleden	1.770	6.695	13.133	21.598
	Startpopulatie 'NIOD'			
Oorspronkelijke rechthebbenden	14.545	8.500	26.607	49.652
Nooit gehuwd	1.315	0	3.068	4.383
Nooit een kind	2.767	1.154	5.934	9.855
Nooit een kind-plaatsvervanger	2.767	7.115	15.926	25.808
Geen levende kind-plaatsvervangers	3.061	7.145	16.012	26.218
waarvan rechthebbende zelf nu nog leeft	1.318	450	2.156	3.923
waarvan rechthebbende zelf inmiddels is overleden	1.743	6.695	13.857	22.295

13. Gevoeligheidsanalyse

De demografische berekening 1945-1999 van het aantal porties is gebaseerd op een groot aantal aannamen. Bij een andere aanname verandert ook het aantal porties. Om enig inzicht te krijgen in de bandbreedte van het berekende aantal porties, is een aantal gevoeligheidsanalyses uitgevoerd. Deze gevoeligheidsanalyses leiden voor de startpopulaties 'NIDI' en 'NIOD' tot vrijwel dezelfde uitkomsten. Vandaar dat in de tabellen uitsluitende de resultaten voor variant 'NIDI' worden vermeld.

13.1. Sterfte

Er is gewerkt met sterftecijfers voor de totale bevolking van Nederland. Tabel 8 geeft aan wat er met het aantal porties gebeurt als deze sterftecijfers hoger of lager worden vastgesteld. Het verhogen van de sterfte heeft twee effecten: er zijn minder rechthebbenden over¹⁹; er zijn minder plaatsvervangers nog in leven (maar het aantal porties voor plaatsvervangers neemt wel toe, want er zijn meer rechthebbenden overleden). Per saldo neemt het aantal porties echter af. Een ophoging van de sterftecijfers met 50% (een tamelijk extreme variant) leidt tot circa 1500 minder porties; een verlaging met de sterftecijfers met 30% (eveneens tamelijk extreem, hoewel minder onwaarschijnlijk dan +50%) leidt tot circa 1600 méér porties. De maximale onzekerheidsmarge voor het aantal porties bedraagt voor wat de sterfte betreft derhalve circa 5%.

¹⁹ De Basisschatting laat zien dat voor de oorspronkelijke rechthebbenden die thans nog in leven zijn, de jaarlijkse sterftekans momenteel ongeveer 4% bedraagt.

Tabel 8. Gevoeligheidsanalyse sterfte (startpopulatie 'NIDI')

Sterfte ten opzichte van basisschatting	-30%	-10%	basis	+10%	+50%
Oorspronkelijke rechthebbenden	49.652	49.652	49.652	49.652	49.652
Situatie eind 1999:					
* in leven (A)	21.532	19.576	18.763	18.032	15.687
* overleden	28.120	30.076	30.889	31.620	33.965
Overleden eind 1999:					
* zonder kind-plaatsvervangers	20.432	21.276	21.598	21.874	22.683
* met kind-plaatsvervangers (B)	7.688	8.800	9.291	9.746	11.282
Af: 50% één kind-plaatsverv. twee rechthebbenden (C)	613	716	764	808	967
Partner-plaatsvervangers (D)	1.278	1.055	968	894	688
Totaal aantal porties (A+B-C+D)	30.192	29.073	28.640	28.268	27.173

13.2. Huwelijksluiting

Er is gewerkt met percentages (naar geslacht en geboortjaar) 'nooit gehuwden'. Tabel 9 geeft aan wat er met het aantal porties gebeurt als deze percentages hoger (er wordt dan minder gehuwd) of lager (er wordt dan juist méér gehuwd) worden vastgesteld. Het verhogen van het niet-huwen leidt tot een afname van het aantal porties; immers, niet-huwen leidt tot minder kinderen en partners, minder plaatsvervangers, en dus meer verloren porties bij overlijden. In het meest extreme geval (iedereen huwt) scheelt dit circa 1000 porties. De maximale onzekerheidsmarge vanwege het niet-huwen bedraagt derhalve circa 3½%.

Tabel 9. Gevoeligheidsanalyse huwelijksluiting (startpopulatie 'NIDI')

Niet-huwen ten opzichte van basisschatting	nihil	-50%	basis	+100%
Oorspronkelijke rechthebbenden	49.652	49.652	49.652	49.652
Situatie eind 1999:				
* in leven (A)	18.763	18.763	18.763	18.763
* overleden	30.889	30.889	30.889	30.889
Overleden eind 1999:				
* zonder kind-plaatsvervangers	20.594	21.096	21.598	22.602
* met kind-plaatsvervangers (B)	10.295	9.793	9.291	8.287
Af: 50% één kind-plaatsverv. twee rechthebbenden (C)	443	412	382	321
Partner-plaatsvervangers (D)	1.026	997	968	911
Totaal aantal porties (A+B-C+D)	29.641	29.141	28.640	27.640

13.3. Kinderloosheid

Er is gewerkt met percentages (naar geslacht, geboortjaar en type huwelijk) kinderloze huwelijken. Tabel 10 geeft aan wat er met het aantal porties gebeurt als deze percentages hoger (er worden dan minder kinderen geboren) of lager (er worden dan juist méér kinderen geboren) worden vastgesteld. Het verhogen van de kinderloosheid leidt tot een afname van het aantal porties; immers, minder kinderen betekent minder kind-plaatsvervangers, iets meer partner-plaatsvervangers, maar per saldo toch meer verloren porties bij overlijden. In het meest extreme geval (elk huwelijk tenminste één kind) scheelt dit circa 900 porties. De maximale onzekerheidsmarge vanwege kinderloosheid bedraagt derhalve circa 3%.

Tabel 10. Gevoeligheidsanalyse kinderloosheid (startpopulatie 'NIDI')

Kinderloze huwelijken ten opzichte van basisschatting	nihil	-50%	basis	+100%
Oorspronkelijke rechthebbenden	49.652	49.652	49.652	49.652
Situatie eind 1999:				
* in leven (A)	18.763	18.763	18.763	18.763
* overleden	30.889	30.889	30.889	30.889
Overleden eind 1999:				
* zonder kind-plaatsvervangers	20.344	20.971	21.598	22.852
* met kind-plaatsvervangers (B)	10.545	9.918	9.291	8.037
Af: 50% één kind-plaatserv. twee rechthebbenden (C)	442	412	382	322
Partner-plaatsvervangers (D)	659	814	968	1.277
Totaal aantal porties (A+B-C+D)	29.525	29.083	28.640	27.756

13.4. Eén kind-plaatsvervanger voor twee rechthebbenden

Om redenen uiteengezet in paragraaf 11 tellen wij de porties van overledenen met één kind-plaatsvervanger uit een joods huwelijk waarvan de partner eveneens is overleden slechts voor 50% mee. Deze aanpak is gebaseerd op de veronderstelling dat in dergelijke huwelijken de joodse partner in 100% van de gevallen zelf ook rechthebbend is. Op zich is deze aanname voor discussie vatbaar. Echter, het effect op het totale aantal porties is zeer klein. Alle varianten geven voor het aantal overledenen met precies één kind-plaatsvervanger uit een joods huwelijk waarvan de partner eveneens is overleden een getal dat schommelt rond de 800, geteld als 400 porties. In het uiterste geval blijven alle porties bewaard (partner was zelf niet rechthebbend): 400 porties méér. De foutenmarge op het totaal aantal porties bedraagt 1%.

13.5. Partner-plaatsvervangers in joodse huwelijken

Zoals uiteengezet in paragraaf 10.6 is het berekende aantal partner-porties mede gebaseerd op de veronderstelling dat in 50% van de joodse huwelijken (met oorspronkelijk rechthebbende overleden en partner nog in leven) de partner zelf niet-rechthebbend (want 'buitenlands') is. Het werkelijke percentage is onbekend, maar ligt uiteraard tussen de 0% en 100%. Het aantal partner-porties uit joodse huwelijken bedraagt circa 300 onder de 50% veronderstelling. De maximale foutenmarge is derhalve eveneens 300 porties, ofwel 1%.

13.6. Onzekerheid in de startpopulatie

De startpopulatie ad 49.652 rechthebbenden is geconstrueerd op basis van een groot aantal aannamen. Deze aannamen en de resulterende reconstructie zijn zo goed mogelijk vergeleken met cijfers uit andere bronnen, maar er blijven natuurlijk grote onzekerheden in schuilen.

Eén bron van onzekerheid is de verdeling over de drie categorieën: 'halfjoden', 'gemengd gehuwde voljoden', 'overige voljoden'. Deze verdeling is van groot belang, met name omdat de 'halfjoden' veel meer potentiële plaatsvervangers hebben dan de 'voljoden'. Wij schatten dit effect op maximaal 800 porties, of 3%.

Een andere, belangrijke bron van onzekerheid betreft de schatting van het totale aantal oorspronkelijke rechthebbenden, gesteld op 49.652. Zo is de veronderstelde natuurlijke groei over de periode 1941-1945 (inclusief de periode tussen 8 mei 1945 en 31 december 1945) tamelijk 'zacht'. Het is zeer moeilijk om de omvang van deze onzekerheid te kwantificeren.

In een extreem geval verklaart de onderschatting van de sterfte het volledige gat ad circa 2200 halachische joden dat werd gevonden in paragraaf 6.4, ofwel ongeveer 4%. Anderzijds is het niet uitgesloten dat fouten in andere posten van de gemaakte rekensom tot een afwijking van dezelfde orde van grootte in de andere richting hebben geleid. Wij stellen de maximale fout derhalve op 4%.

Tenslotte bestaat er onzekerheid over de leeftijdsverdeling van de startpopulatie. Hiervoor zijn twee varianten gehanteerd: 'NIDI' en 'NIOD'. Het aantal porties in beide varianten verschilt 650, of circa 2½%. Gezien het tamelijk grote verschil tussen beide leeftijdsverdelingen stellen wij het effect van onzekerheid in de leeftijdsverdeling op maximaal 1½% (in beide richtingen).

14. Samenvatting onzekerheidsanalyse

De basisschatting levert in variant 'NIDI' 28.640 porties op, in variant 'NIOD' 28.008, gemiddeld 28.324. De onzekerheidsanalyse uit paragraaf 13 levert de volgende marges op:

- sterfte: maximaal 5%
- huwelijkssluiting: maximaal 3½%
- kinderloosheid: maximaal 3%
- één kind-plaatsvervanger voor twee rechthebbenden: maximaal 1% onderschatting
- partner-porties voor joods gehuwden: maximaal 1%
- afbakening startcategorieën: maximaal 3%
- omvang startpopulatie: maximaal 4%
- leeftijdsverdeling startpopulatie: maximaal 1½%

Alles bij elkaar levert dit een interval op tussen de basisschatting minus 22% en de basisschatting plus 23%. Bedacht moet worden dat het wel uitermate onwaarschijnlijk zou zijn als alle onzekerheden maximaal dezelfde kant op werkten: een marge van 22% c.q. 23% wordt alleen bereikt als alle bronnen van onzekerheid hun maximale waarde aannemen en bovendien onderling volledig afhankelijk zijn. Dit is geen realistische veronderstelling. Om deze reden lijkt het ons verantwoord om kleinere onzekerheidsmarges te hanteren, bij voorbeeld minus 12% en plus 12%. Dit levert een aantal porties op tussen 24.925 en 31.723.

Nogmaals zij benadrukt dat de berekende aantallen porties los staan van de vraag waar de betrokkenen op dit moment wonen. Als gevolg van emigratie zal een substantieel deel van de rechthebbenden of hun plaatsvervangers thans buiten Nederland verblijven. Hoe groot dit deel is, valt buiten het kader van dit onderzoek. De door ons berekende aantallen hebben betrekking op personen (of hun nakomelingen) die vanuit Nederland vervolgd en/of beroofd zijn, conform de definitie van 'rechthebbende'; niet noodzakelijkerwijs op personen die thans in Nederland verblijven.

Literatuur

- Beekink, E. en P. van Cruyningen (1995), *Demografische databank Nederlandse gemeenten, 1811-1850*. NIDI Rapport 40. Den Haag: NIDI.
- Brasz, F.C. (1995), Na de tweede wereldoorlog: van kerkgenootschap naar culturele minderheid. In: J.C.H. Blom, R.G. Fuks-Mansfeld en I. Schöffner (red.), *Geschiedenis van de joden in Nederland*. Amsterdam: Balans, pp. 351-403.
- Brasz, C. (2000), De Nederlands-Joodse diaspora. Notitie in opdracht van Platform Israël. Jerusalem: Center for Research on Dutch Jewry.
- CBS (1977), *Mortality among Netherlands concentration camp survivors, 1945-1968*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Centraal Registratiebureau voor Joden (1944-1945), Alfabetische lijst van zich in Nederland bevindende joden, lijst 1-9. Eindhoven en Amsterdam. [Digitale versie vervaardigd door B.J. Flim, NIOD].
- Familiebestand; zie Van Solinge (in voorbereiding).
- Flim, B.J. (2000), Verslag van een NIOD-conferentie over de loop van de joodse bevolking tussen 1941 en 1945, gehouden op 31 augustus 2000. Aanwezig: dr. J. van der Leeuw, dr. J.Th.M. Houwink ten Cate, drs. H. de Vries, dr. B.J. Flim.
- Frinking, G.A.B. en F.W.A. van Poppel (1979), *Een sociaal-demografische analyse van de huwelijksluiting in Nederland*. Monografieën Volkstelling 1971, nr. 6. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Hirschfeld, G. (1991), Nederlande. In: W. Benz (red.), *Dimension des Völkermords. Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus*. München: Oldenbourg Verlag, pp. 137-165.
- Jong, A.H. de (s.a.), Schattingsmethode Nederlandse joden in het tijdvak 1945-1990.
- Jong, L. de (1969-1991), *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra (2000), *Levenslopen in verandering*. WRR Voorstudies en achtergronden V107. Den Haag: Sdu.
- Praag, Ph. van (1971), *Demografie van de Joden in Nederland*. Publicaties van het NIDI no. 1. Assen: Van Gorcum.
- Rapport 1954; zie Vedder (1961).
- Rapport 1966; zie Van Praag (1971).
- Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters (1942), *Statistiek der bevolking van Joodschen bloede in Nederland*. Den Haag: Algemeene Landsdrukkerij.
- Romijn, P. (1995), De oorlog (1940-1945). In: J.C.H. Blom, R.G. Fuks-Mansfeld en I. Schöffner (red.), *Geschiedenis van de joden in Nederland*. Amsterdam: Balans, pp. 313-347.
- Sdu (1995), *In Memoriam / L'Zecher*. Den Haag: Sdu. [Digitale versie beschikbaar gesteld door G. van der Meulen; voor analyse gereed gemaakt door B.J. Flim, NIOD]
- Solinge, H. van *et al.* (in voorbereiding), Resultaten van het 'Sociaal-demografisch onderzoek onder de joden in Nederland'. Den Haag/Amsterdam: NIDI/IMES.
- Statistiek 1941; zie Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters (1942).
- Ultee, W. en R. Luijkx (1996), En alles ging zoals het gaan moest – in Amsterdam, Berlijn, Budapest, Frankfort, Riga en Wenen? Huwelijken tussen joden en niet-joden 1900-1943. *Mens en Maatschappij* 71(4), pp. 279-307.
- Ultee, W. en R. Luijkx (1997), De schaduw van een hand. Joods-gojse huwelijken en joodse zelfdodingen in Nederland 1936-1943. In: H. Flap en W. Arts (red.), *De organisatie van de bezetting*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 55-76.
- Vedder, A. (1961), *De Joden in Nederland na de tweede wereldoorlog*. Amsterdam: Joachinstal.

Bijlage 1. Schatting op basis van het ‘Sociaal-demografisch onderzoek onder de joden in Nederland’

Aanvankelijk was voorzien om, naast een vooruitberekening van 1945 naar 2000, nog een tweede methode te volgen om het aantal porties anno 2000 te schatten. Deze aanvullende methode maakt gebruik van steekproefgegevens, eind 1999 verzameld in het kader van het ‘Sociaal-demografisch onderzoek onder de joden in Nederland’ (Van Solinge e.a., in voorbereiding). Startend vanuit het heden (2000) zou dan het aantal oorspronkelijke rechthebbenden (1945) wordt teruggerekend.

Op basis van de steekproefgegevens is een zogenoemd ‘Familiebestand’ samengesteld. Het Familiebestand bevat demografische gegevens over ruim 6000 personen. Naast informatie van de oorspronkelijke respondenten (N=1036; dit zijn dus de personen die eind 1999 zijn ondervraagd), bevat het bestand ook gegevens over de ouders van de respondent, over zijn of haar broers en zusters en over eventuele kinderen van die ouders, broers en zusters. Iets meer dan de helft van de personen in het Familiebestand is geboren voor of in 1945 en daarmee potentieel rechthebbend.

Bij de aanvang van het onderzoek was al duidelijk dat het Familiebestand enkele beperkingen kent:

1. Het Familiebestand is niet a-select. Het bevat geen:
 - personen uit families die integraal zijn geëmigreerd;
 - personen die na 1945 kinderloos zijn overleden.Voor beide vertekeningen dient te worden gecorrigeerd.
2. Het Familiebestand is gebaseerd op een steekproef is waarvoor het dekkingspercentage niet exact bekend is. Teneinde het bestand tot populatieniveau op te blazen, moet een opblaasfactor worden bepaald.

Aanvullend dient te worden opgemerkt dat in het Familiebestand de oudste en jongste cohorten zijn ondervertegenwoordigd. Dit is een direct gevolg van de wijze waarop het Familiebestand is geconstrueerd, namelijk op basis van de familiegegevens van de oorspronkelijke geïnterviewden. Hierdoor kunnen overleden personen (in het bijzonder de oudere cohorten) alleen via een geïnterviewd kind in het Familiebestand vertegenwoordigd zijn, terwijl personen uit de middengeneraties zowel als zelf geïnterviewde, alsook als kind, en zelfs als broer/zuster in het bestand terecht kan komen. Voor de jongste cohorten (jonger dan 18 jaar) geldt weer dat zij alleen als kind van een geïnterviewde in het bestand vertegenwoordigd kunnen zijn.

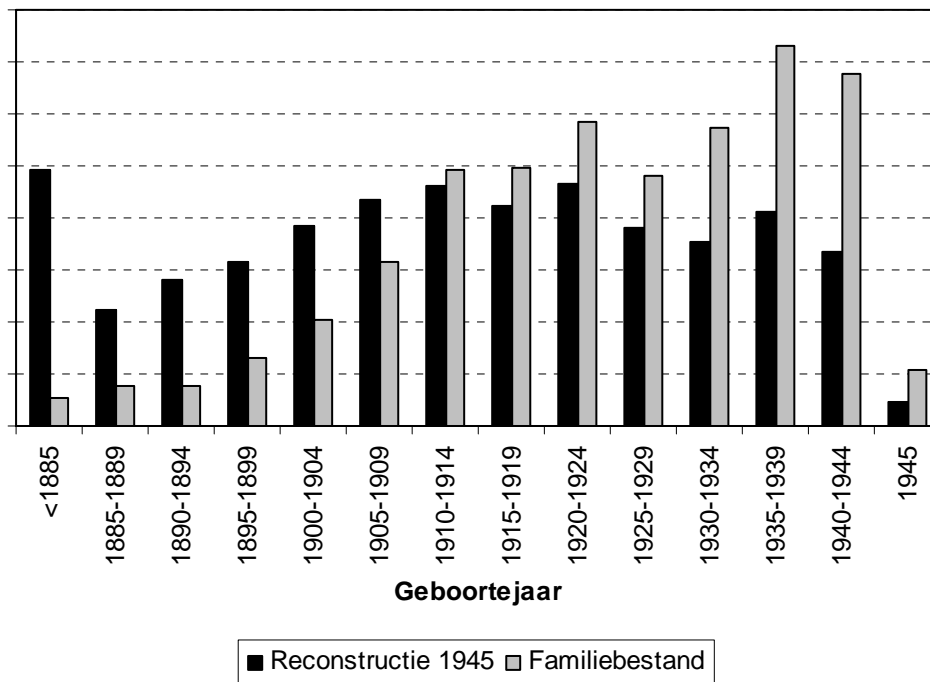
Het bovenstaande samenvattend kan worden gesteld dat én de oorspronkelijke steekproef én het Familiebestand én de opblaasfactor onderhevig zijn aan foutenmarges, waardoor de reconstructie slechts bij benadering kan worden uitgevoerd.

Oorspronkelijke rechthebbenden in het Familiebestand

Het Familiebestand bevat 2412 personen (a) met minimaal één volledig joodse ouder die (b) zijn geboren voor of in 1945 en (c) in 1945 nog in leven zijn. Naar schatting 90% van deze personen is rechthebbend; de overige 10% is niet rechthebbend (buitenlandse joden, joden die tijdens de oorlog niet in Nederland verbleven). De groep oorspronkelijke rechthebbenden bestaat dus uit 2145 personen. In figuur A1 is de leeftijdsverdeling van deze groep

rechthebbenden afgezet tegen de leeftijdsverdeling van de rechthebbenden uit de 'Reconstructie 1945'. Daaruit komt duidelijk naar voren dat de rechthebbenden in het Familiebestand veel jonger zijn dan die in de Reconstructie 1945. Een mogelijke oorzaak van de gevonden verschillen is hierboven reeds aan de orde gekomen. Na 1945 overleden personen hebben een veel geringere kans om in het bestand vertegenwoordigd te zijn. Dat geldt in het bijzonder voor kinderloos overleden ouderen. Wij zijn van mening dat de leeftijdsverdeling in de Reconstructie 1945 de waarheid dichter benadert dan die in het Familiebestand.

Figuur A1. Oorspronkelijke rechthebbenden naar geboortjaar

Tabel A1. Verdeling rechthebbenden in het Familiebestand

	'Halfjoden'	Gemengd gehuwde 'voljoden'	Overige 'voljoden'	Absoluut
Oorspronkelijke rechthebbenden:	37%	20%	42%	2.145
Situatie eind 1999:				
• in leven (A)				1.413
• overleden				684
• onbekend				48
Overleden eind 1999:				
• zonder plaatsvervangers				375
• met plaatsvervangers (B)				309
Overleden met één plaatsvervanger uit joods huwelijk (C)				9
Totaal aantal porties (A+B-C)				1.729

De scheve, en daardoor verdachte leeftijdsverdeling van de oorspronkelijke rechthebbenden in het Familiebestand maakt ook dat de overige bewerkingen van het bestand op dit punt van beperkte waarde zijn. Een vergelijking van de gegevens van tabel A1 (op basis van het Familiebestand) met die uit tabel 6 (Basisschatting) laat zien dat de verdeling tussen de verschillende categorieën oorspronkelijke rechthebbenden slechts bij benadering overeenkomt: het Familiebestand bevat meer ‘halfjoden’ (37% tegen 29%) en ‘gemengd-gehuwde voljoden’ (20% tegen 17%), en minder ‘overige voljoden’ (42% tegen 54%).²⁰

Het Familiebestand bevat opvallend veel thans nog levende rechthebbenden (68% tegen 38%). Dit is begrijpelijk gezien de grote oververtegenwoordiging van de jongere leeftijdscohorten. Ook het aandeel overleden rechthebbenden met nul plaatsvervangers in het Familiebestand is gering in vergelijking met de Reconstructie 1945 (55% tegen 70%). Dit is eveneens te verklaren op grond van de (te) jonge leeftijdsverdeling van de rechthebbenden in het Familiebestand: de kinderen zijn hierdoor over het algemeen niet zelf rechthebbend. In de Basisschatting daarentegen (paragraaf 12) bleek dat het merendeel van de kinderen van de rechthebbenden zelf ook rechthebbend is, en daardoor geen plaatsvervanger kan zijn. Hierdoor is het aandeel overleden rechthebbenden zonder plaatsvervanger in de Basisschatting relatief hoog.

Op grond van de hierboven geschetste onvolkomenheden en inconsistenties in het Familiebestand kunnen wij niet anders concluderen dan dat er aan het gebruik van dit bestand als basis voor een alternatieve schattingsmethode te veel haken en ogen kleven.

²⁰ Voor de groep ‘ouders’ ontbreekt exacte informatie over de joodse achtergrond. Deze is bijgeschat op basis van aannames over het aandeel gemengd gehuwden in de leeftijdscohorten van de ouders van deze personen.

Bijlage 2. Reconstructie 1941-1945 door het NIOD

Deze bijlage bevat de cijfers die ten grondslag liggen aan tabel 2: de reconstructie van de loop van de joodse bevolking tussen de registratie van 1941 en het einde van de oorlog. Het NIDI heeft begin augustus 2000, op basis van literatuuronderzoek, een eerste cijfersopstelling gemaakt. Op 31 augustus 2000 heeft een groep top-deskundigen op het NIOD zich over deze cijfers gebogen; in de dagen daarna zijn de cijfers door betrokkenen nog iets aangepast.

De onderstaande tabel bevat de cijfers zoals die op 6 september 2000 uiteindelijk door de NIOD-deskundigen zijn vastgesteld.

telling 1941	categorie	levend	dood	totaal	betrouwbaarheid	
kwartjoden		5.990		5.990	zeer goed	
halfjoden	niet ondergedoken onderduikers (b)	13.845		13.845	categorieën: matig	
		700	350	1.050	totaal: zeer goed	
gemengd gehuwden	(b) 9.000 niet ondergedoken onderduikers (b)	7.800		7.800	categorieën: matig	
		700	500	1.200	totaal: goed	
overige voljoden	gedepoteerd en vermoord (e)		100.242	100.242	matig	
	zelfmoorden (c)		452	452	goed	
	in Nederland vermoord (a)		500	500	dubieus	
	vluchtelingen, dep. + moord (a)			1.500	1.500	dubieus
	natuurlijke afname (a)			2.000	2.000	matig
	repatrianten (a)	5.500		5.500	goed	
	Schulze Bernett-groep (d)	700		700	goed	
	ontsterd/geariseerd (a)	3.050		3.050	goed	
	in NL gevangenschap bevrijd (a)	1.000		1.000	matig	
	vluchtelingen terug naar NL (a)	2.000		2.000	matig	
vluchtelingen naar Palestina (a)	500		500	dubieus		
	onderduikers (f)	13.557		13.557	dubieus	
subtotaal	160.886	55.342	105.544	160.886		
niet in telling 1941 opgenomen	zelfmoorden t/m feb 1941 (a)		300	300	matig	
	emigratie t/m feb 1941 (d)	300		300	goed	
	razzia Amsterdam feb 1941 (a)		400	400	goed	
totaal		55.642	106.244	161.886		

(a) NIOD-conferentie 31 augustus 2000

(b) Dr. C.J.F. Stuldreher (persoonlijke communicatie aan B.J. Flim)

(c) Prof. dr. W. Ultee (persoonlijke communicatie aan B.J. Flim)

(d) De Jong (1969-1991), deel V, pp. 1006-1009.

(e) Sluitpost doden

(f) Sluitpost levenden

Bijlage 3: Schatting percentages halachische joden 1941

Bij de berekening zijn van belang: de criteria van de bezetter; en de criteria van het joodse geloof (moeder wel/niet joods; lidmaatschap van een kerkgenootschap). Deze gegevens staan vermeld in tabel 1. Wij maken allereerst onderscheid naar het aantal joodse grootouders:

- 4 joodse grootouders: 134.498 personen. Deze zijn alle halachisch joods, met uitzondering van zij die zijn toegetreden tot een niet-joods kerkgenootschap (1.667). Totaal 132.831 halachische joden.
- 3 joodse grootouders: 1486 personen. Hiervan zijn niet halachisch joods: leden van een niet-joodse kerk (146); plus van de overigen, zij waarvan de niet-joodse grootouder de grootmoeder van moederszijde is (aanname: 25%). Totaal $0,75 \cdot (1486 - 146)$ ofwel 1005 halachische joden.
- 1 joodse grootouder: 5990 personen. 3383 zijn lid van een niet-joodse kerk. De overigen zijn niet halachisch, tenzij de ene joodse grootouder de grootmoeder van moederszijde is (aanname: 25%). Totaal: $0,25 \cdot (5990 - 3383)$ ofwel 652 personen.

De grote problemen ontstaan bij de personen met 2 joodse grootouders (18.912). Om te beginnen is er een inconsistentie in 'Statistiek 1941': het aantal niet-joods gehuwden dat wél lid is van een joods kerkgenootschap is iets groter (2474; tabel VII) dan het aantal dat om deze reden door de Duitsers als 'voljoden' is aangemerkt (2286; tabel X). Om deze reden werken wij met tabel VII om het percentage halachische joden uit te rekenen; met tabel X, om de aantallen volgens de Duitse criteria om te zetten in aantallen halachische joden.

Allereerst moeten we van de 18.912 personen met 2 joodse grootouders aftrekken, zij die lid zijn van een niet-joodse kerk. Dat zijn er 4871. Vervolgens moeten we voor de resterende 14.041 schatten, hoeveel van hen een joodse grootmoeder van moederszijde hebben. In navolging van 'Rapport 1954' nemen we hiervoor de verhouding tussen mannen en vrouwen onder de gemengd gehuwden (alleen personen met 4 joodse grootouders); deze bedroeg in 1941 $0,6095:0,3905$ ²¹. Dit levert $0,3905 \cdot 14.041$ ofwel 5483 halachische joden.

'Statistiek 1941' geeft (in tabel VII) 4205 personen met 2 joodse grootouders die volgens de criteria van de bezetter als 'voljoods' zouden gelden (maar slechts 4017 werden feitelijk als 'voljoods' ingedeeld): hetzij joods gehuwd, hetzij lid van een joods kerkgenootschap. Van deze 4205 personen zijn er 102 lid van een niet-joodse kerk en dus niet-halachisch; 3755 zijn lid van een joods kerkgenootschap en dus wél halachisch; 348 zijn geen lid van een kerkgenootschap. Het is aannemelijk dat zij vrijwel allemaal halachisch joods zijn; immers, het feit dat zij een joodse huwelijkspartner hebben duidt op een zekere binding met het jodendom, hetgeen het halachisch joods zijn waarschijnlijk maakt. In totaal levert dit $3755 + 348$ ofwel 4103 halachische joden. Onder de 'voljoden' met 2 joodse grootouders is dus $4103/4205$ ofwel 98% halachisch.

'Statistiek 1941' geeft (in tabel VII) 14.707 personen met 2 joodse grootouders die volgens de criteria van de bezetter als 'halfjoods' zouden gelden (maar iets meer, namelijk 14.895, werden feitelijk als 'halfjoods' ingedeeld): niet joods gehuwd, en niet lid van een joods kerkgenootschap. Het totaal aantal halachische joden onder hen bedraagt: 5483 (halachisch joods onder alle personen met 2 joodse grootouders) minus 4103 (halachisch joods onder

²¹ 'Statistiek 1941', tabel XI geeft de volgende aantallen personen met 4 joodse grootouders en gehuwd met een niet-joodse partner: 11.083 mannen, 7.101 vrouwen, 18.184 totaal. $11.081/18.184 = 0,6095$.

personen met 2 joodse grootouders die aan de criteria voor 'voljoods' voldoen), ofwel 1380. Onder de 'halfjoden' met 2 joodse grootouders is dus 1380/14707 ofwel 9% halachisch.

Samenvattend levert dit de volgende percentages halachisch op:

- 'voljoden': $(132.831+1.005+4.103)/(134.498+1.486+4.205)$ ofwel 98,40%;
- 'halfjoden': 1380/14707 ofwel 9,38%;
- 'kwartjoden': 652/5990 ofwel 10,88%.

Deze percentages zijn gehanteerd in tabel 2.